

Ewaluacja zewnętrzna Lokalnej Strategii Rozwoju

Lokalna Grupa Działania
„Razem na Piaskowcu”

Kraków 2022

1. Streszczenie najważniejszych wyników badania

1. W ramach LSR wskazany został jeden cel główny, do którego przyporządkowano trzy cele szczegółowe. Cel ogólny to: „Pobudzenie aktywności obszaru LGD ‘Razem na Piaskowcu’ w oparciu o potencjał i zasoby ludzkie”. Cele szczegółowe były natomiast związane z potrzebami z zakresu rozwoju turystyki, kapitału społecznego oraz przedsiębiorczości. Określono je w następujący sposób: 1.1. Obszar LGD atrakcyjny turystycznie i kulturowo, 1.2. Wzmocnienie kapitału społecznego i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, historycznego, przyrodniczego, 1.3. Przedsiębiorczość mieszkańców obszaru LSR.
2. Wybierane projekty realizowane w ramach LSR przyczyniały się do osiągnięcia założonych celów i odpowiadały na potrzeby jakie występują w gminach. Warto podkreślić jest to, iż pozostawały one nieustannie spójne ze strategiami gminnymi. Z powodzeniem realizowano operacje z zakresu infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Dało się zaobserwować wzrost aktywności lokalnej społeczności. Przede wszystkim jednak istotnym aspektem jest niewątpliwie wsparcie przedsiębiorczości. Jeśli nie pojawią się nieoczekiwane sytuacje, można liczyć na to, że uda się zrealizować wszystkie zaplanowane przedsięwzięcia aktualnej LSR.
3. Do grup defaworyzowanych w realizowanej Lokalnej Strategii Rozwoju zaliczono osoby młode do 35 roku życia, osoby bezrobotne, osoby bez doświadczenia zawodowego i o niskich kwalifikacjach, osoby w wieku 55+. Wybór grup defaworyzowanych odpowiadał niewątpliwie na problemy występujące na obszarze LGD. Niejednokrotnie przynależność do grupy defaworyzowanej sprawiała, że udawało się uzyskać odpowiednią liczbę punktów i tym samym „wyprzedzić” konkurencyjne wnioski. Samo udzielone wsparcie należy jednak ocenić jak najbardziej pozytywnie.
4. LGD „Razem na Piaskowcu” zrealizowała trzy projekty współpracy. Celem pierwszego („Kreator przedsiębiorczości”) był rozwój przedsiębiorczości, drugi („Marsz po zdrowie”) skupiał się na rozwoju turystyki, a trzeci (ROWER+ - Razem

Objedziemy Wspólny Europejski Region) dotyczył oznakowania szlaków rowerowych. Wszystkie trzy projekty zasługują na pozytywną ocenę ze względu na wysoki stopień wpisywania się w cele LSR, w tym dotyczące rozwoju przedsiębiorczości, infrastruktury turystycznej, ale także integracji mieszkańców.

5. W analizowanym okresie nie stwierdzono sytuacji złego wydatkowania środków czy takiego ich rozdysponowania, by zaistniało zagrożenie niezrealizowania planowanych wskaźników. Procedury naboru, wyboru i realizacji projektów były wystarczająco przejrzyste i przyjazne dla beneficjentów. Podobnie zastosowane kryteria wyboru operacji były jednoznaczne i nie budziły większych wątpliwości. Pozwalały także na wybór wniosków, które są spójne z celami LSR.
6. Na pozytywną opinię o działalność LGD istotny wpływ ma duża znajomość potrzeb lokalnych społeczności przez pracowników zatrudnionych w Biurze. Bez zarzutu prowadzone są zarówno działania animacyjne, aktywizacyjne, jak i promocyjne. Ankietowani beneficjenci działalność LGD oceniają bardzo dobrze.
7. Doradztwo udzielane przez pracowników jest jednym z najistotniejszych aspektów funkcjonowania biura LGD. Można stwierdzić, że dzięki efektywnemu doradztwu, liczba składanych wniosków dobrej jakości jest zadawalająca, co z kolei przekłada się na wysokiej jakości realizowane projekty.

2. Spis treści

1. Streszczenie najważniejszych wyników badania	3
2. Spis treści.....	5
3. Opis przedmiotu badania uwzględniający cele i zakres ewaluacji	7
4. Opis metodologii wraz z opisem sposobu realizacji badania	10
5. Opis wyników badania wraz z ich interpretacją	13
5.1. Obszar objęty Strategią Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność.....	13
5.2. Główne założenia Lokalnej Strategii Rozwoju	25
5.3. Rzeczowy i finansowy postęp w realizacji LSR	29
5.4. Projekty współpracy	33
5.5. Działalność Biura LGD	34
5.5.1. Ogólna organizacja pracy	34
5.5.2. Szkolenia pracowników i organów	35
5.5.3. Realizacja planu komunikacji.....	38
5.5.4. Doradztwo	45
5.6. Zmiany na obszarze objętym LSR w ocenie członków lokalnej społeczności	49
6. Odpowiedź na wszystkie wskazane pytania badawcze	52
6.1. Stopień osiągnięcia celu głównego	52
6.2. Ocena wpływu zrealizowanej LSR na kapitał społeczny	52
6.3. Ocena wpływu zrealizowanej LSR na przedsiębiorczość	53
6.4. Ocena wpływu zrealizowanej LSR na turystykę i dziedzictwo kulturowe obszaru.....	54
6.5. Ocena zrealizowanych operacji pod kątem realizacji potrzeb grup defaworyzowanych zdefiniowanych w LSR	55
6.6. Innowacyjność	55
6.7. Ocena jakości i przydatności wdrożonych projektów współpracy	57
6.8. Ocena skuteczności i efektywności działalności LGD przy wdrażaniu LSR i animowaniu lokalnych partnerów oraz ocena pracy biura	58
6.9. Ocena procesu wdrażania	58
6.10. Wartość dodana podejścia LEADER w okresie wdrażania LSR (2015-2023)	59

7. Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje do dokumentu strategicznego na nowy okres programowania	61
8. Spis tabel i wykresów	63
9. Aneksy tworzone w toku realizacji badania	65

3. Opis przedmiotu badania uwzględniający cele i zakres ewaluacji

Przedmiotem badania, którego wyniki prezentowane są w niniejszym raporcie, była Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Razem na Piaskowcu” przygotowana w okresie programowania UE 2014-2020 oraz działania podjęte na rzecz jej realizacji w latach 2016-2021. Celem badania było dokonanie oceny działań podejmowanych na rzecz realizacji celów zapisanych w LSR.

Badanie zostało przeprowadzone przez Fundację Socjometr – niezależny podmiot specjalizujący się w badaniach społecznych, który spełnia wymogi stawiane ewaluatorom zewnętrznym określone w Wytycznych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi nr 10/1/2022 w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Szczegółowe cele badania zostały sformułowane na podstawie wspomnianych powyżej Wytycznych. Skupiały się one w kilku obszarach tematycznych, w ramach których postawiono pytania badawcze. Zestaw tych pytań był wspólny dla wszystkich Lokalnych Grup Działania w województwie świętokrzyskim, co było efektem zastosowanego w tym regionie systemu ewaluacji (więcej informacji na ten temat w kolejnym rozdziale).

Obszary badań oraz przypisane do nich pytania badawcze:

1. Ocena wpływu na główny cel LSR
  - a. Jaki jest stopień osiągnięcia celu głównego i przypisanych do niego wskaźników LSR?
2. Ocena wpływu na kapitał społeczny
  - a. Jaki jest wpływ LSR na kapitał społeczny, w tym w szczególności na aktywność społeczną, zaangażowanie w sprawy lokalne?
  - b. W jaki sposób należałoby wspierać rozwój kapitału społecznego w przyszłości?
3. Przedsiębiorczość
  - a. W jakim stopniu realizacja LSR przyczyniła się do rozwoju przedsiębiorczości?
  - b. Czy i w jaki sposób wspieranie przedsiębiorczości w ramach kolejnych edycji LSR jest wskazane?

4. Turystyka i dziedzictwo kulturowe
  - a. W jakim stopniu LSR przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego?
  - b. W jakich kierunkach należy wspierać rozwój lokalnego potencjału turystycznego?
5. Grupy defaworyzowane
  - a. Czy w LSR właściwie zdefiniowano grupy defaworyzowane oraz czy realizowane w ramach LSR działania odpowiadały na potrzeby tych grup?
  - b. Jaki był wpływ LSR na poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego?
  - c. Jakie działania należy podejmować w skali lokalnej na rzecz ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego?
6. Innowacyjność
  - a. W jakim stopniu projekty realizowane w ramach LSR były innowacyjne?
  - b. Jakie można wyróżnić typy innowacji powstałych w ramach LSR?
7. Projekty współpracy
  - a. Jaka była skuteczność i efekty działania wdrażania projektów współpracy?
  - b. Jaką formę i zakres powinny przyjmować projekty współpracy w przyszłości?
8. Ocena funkcjonowania LGD
  - a. Czy sposób działania partnerów w ramach LGD pozwalał na efektywną i skuteczną realizację LSR?
  - b. Jaka jest skuteczność i efektywność działań biura LGD (animacyjnych, informacyjno-promocyjnych, doradczych)?
  - c. Jakie zmiany należy wprowadzić w działaniach LGD by skuteczniej realizowała LSR?
9. Ocena procesu wdrażania
  - a. Czy realizacja finansowa i rzeczowa LSR odbywała się zgodnie z planem?
  - b. Czy procedury naboru, wyboru i realizacji projektów były wystarczająco przejrzyste i przyjazne dla beneficjentów?
  - c. Czy kryteria pozwalały na wybór najlepszych projektów (spójnych z celami LSR)?
  - d. Czy przyjęty system wskaźników pozwalał na zebranie wystarczających informacji o procesie realizacji LSR i jej rezultatach?

10. Wartość dodana podejścia LEADER

- a. Czy działalność LGD wpływa na poprawę komunikacji pomiędzy różnymi aktorami, budowanie powiązań między nimi i sieciowanie?
- b. Czy stworzony dzięki wsparciu w ramach LSR potencjał rozwojowy jest w dostateczny sposób wykorzystywany i promowany?
- c. Czy projekty realizowane w ramach LSR są spójne ze zidentyfikowanym potencjałem rozwojowym obszaru objętego LSR i czy te projekty przyczyniają się do jego wzmocnienia?
- d. Czy przeprowadzone w ramach LSR inwestycje są komplementarne względem siebie lub względem wiodącego projektu/tematu określonego w LSR?

Szczegółowe obszary działań LGD, które zostały poddane ocenie:

1. Działalność biura LGD, w tym w szczególności jakość i efektywność świadczonego doradztwa dla wnioskodawców (rzeczywistych i potencjalnych) oraz beneficjentów.
2. Realizacja planu komunikacji, rozpoznawalność LGD, wymiana informacji z mieszkańcami obszaru oraz jakość podejmowanych działań komunikacyjnych.
3. Realizacja rzeczowo-finansowa Lokalnej Strategii Rozwoju.
4. Funkcjonowanie organów LGD.
5. Działania na rzecz aktywizacji społeczności lokalnej oraz włączenia społecznego (w szczególności wsparcie udzielone przedstawicielom grupy defaworyzowanej).
6. Działania LGD w zakresie rozwoju przedsiębiorczości oraz turystyki i dziedzictwa kulturowego.
7. Promowanie innowacyjności na obszarze objętym LSR.
8. Realizacja projektów współpracy.

4. Opis metodologii wraz z opisem sposobu realizacji badania

Opisywane tu badanie jest częścią większego projektu badawczego realizowanego przez Fundację Socjometr we współpracy ze Świętokrzyską Siecią LGD. Polega on na realizowaniu monitoringu i ewaluacji według metodologii wspólnej dla wszystkich Lokalnych Grup Działania w województwie świętokrzyskim. Projekt ten jest unikatowy w skali kraju i z pewnością może być uznany za dobrą praktykę, ponieważ wprowadzają on nową jakość w zakresie ewaluacji procesu wdrażania Lokalnych Strategii Rozwoju. Najważniejszą merytoryczną korzyścią ze stosowania przez świętokrzyskie LGD wspólnej metodologii monitoringu i ewaluacji procesu wdrażania LSR jest możliwość zbierania danych porównywalnych w skali całego województwa. Podwaliny pod współpracę w tym zakresie zostały położone w okresie programowania 2007-2013. W obecnym okresie programowania została ona rozszerzona na wszystkich członków Świętokrzyskiej Sieci LGD, co pozwoli w przyszłości na stworzenie wyczerpującego, zbiorczego raportu z działalności wszystkich tworzących ją Lokalną Grup Działania.

Prowadzenie ewaluacji we współpracy ze Świętokrzyską Siecią LGD, a nie z pojedynczymi Lokalnymi Grupami Działania jest korzystne nie tylko ze względów merytorycznych, ale także ze względów praktycznych, ponieważ taki model działania umożliwił wdrożenie kompleksowego systemu monitoringu i ewaluacji. Główne założenia tego systemu:

- LGD-y otrzymały wspólne narzędzia badawcze. Były to, po pierwsze, wystandaryzowane ankiety mierzące jakość i efektywność doradztwa, ankiety przeznaczone dla mieszkańców obszaru LGD, ankiety dla uczestników spotkań informacyjno-konsultacyjnych. Zarząd każdej z Lokalnych Grup Działania mógł wybrać, które z tych narzędzi należy zastosować, można było korzystać także z nich wszystkich. Niezależnie od tych decyzji zastosowanie wystandaryzowanych ankiet pozwoliło na uzyskanie danych, które możliwe są do agregowania w skali województwa. Drugim rodzajem wspólnych dla wszystkich świętokrzyskich LGD narzędzi były arkusze do monitorowania danych własnych. Mogą one być wypełniane na bieżąco lub w określonych momentach w danym roku kalendarzowym. Arkusze te

ułatwiają prowadzenie monitoringu, ponieważ gromadzą w jednym pliku wiele różnych danych. Dodatkową ich zaletą jest to, że niejako wymuszają systematyczność prowadzenia monitoringu. Wystandardyzowany formularz pozwala także na gromadzenie danych porównywalnych pomiędzy poszczególnymi Lokalnymi Grupami Działania. Trzecim rodzajem narzędzi wchodzących w skład systemu monitoringu i ewaluacji są scenariusze wywiadów z pracownikami oraz członkami organów LGD. Scenariusze te opracowane zostały na podstawie wydanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi Wytycznych nr 5/3/2017 w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

- Lokalne Grupy Działania samodzielnie zbierają dane ilościowe za pomocą ankiet oraz gromadzą dane własne. Badacze z Fundacji Socjometr odpowiedzialni są za przeprowadzenie badań jakościowych. Bardzo istotne jest również, że gromadzone dane wykorzystywane są w czasie prowadzonych co roku warsztatów refleksyjnych w ramach ewaluacji on-going. Przekazywane zbiory danych są poddawane analizie przez ekspertów Fundacji oraz przekazywane Lokalnym Grupom Działania w formie prezentacji kompatybilnej ze scenariuszem spotkań refleksyjnych.
- Powiązanie ze sobą procesów monitorowania postępów w realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju, prowadzenia ewaluacji on-going, oceny śródkresowej oraz końcowej pozwala na znaczne oszczędności czasu i środków finansowych. Pracownicy LGD mają ściśle wyznaczone zadania w zakresie monitoringu, które zajmują stosunkowo niewiele czasu w porównaniu z sytuacją, gdy samodzielnie musieliby opracowywać narzędzia i analizować wszystkie dane. Zastosowanie wspólnych narzędzi i procedur ewaluacji w skali województwa spowodowało, że koszt ich stworzenia i wdrożenia został rozłożony na wiele podmiotów, co pozwoliło Lokalnym Grupom Działania na znaczne oszczędności środków finansowych w zakresie analiz, które zgodnie z Wytycznymi nr 10/1/2022 muszą być zlecane podmiotom zewnętrznym.

Zastosowane podejście badawcze opiera się na zasadzie triangulacji, czyli zapewnieniu trafności i rzetelności wyników badań poprzez gromadzenie danych za pomocą

różnych technik badawczych. W przypadku projektu, którego wyniki są opisane w niniejszym raporcie zastosowano szeroki zestaw technik badawczych i analitycznych:

- analiza desk research (zbieranie i analizowanie danych zastanych, w tym dane Głównego Urzędu Statystycznego oraz dane gromadzone przez LGD w ramach monitoringu),
- analizy ilościowe (ankieta kierowana do beneficjentów i ankieta kierowana do mieszkańców obszaru),
- badania jakościowe przy użyciu scenariuszy wywiadów indywidualnych (IDI) i grupowych („fokusów”). Wywiady przeprowadzono z pracownikami biura LGD oraz z przedstawicielami organów stowarzyszenia.

5. Opis wyników badania wraz z ich interpretacją

5.1. Obszar objęty Strategią Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność

Lokalna Grupa Działania „Razem na Piaskowcu” obejmuje obszar ośmiu gmin: Borkowice, Chlewiska, Jastrząb, Mirów, Mirzec, Orońsko, Skarżysko Kościelne i Szydłowiec. Łączna powierzchnia wymienionych jednostek obejmuje obszar 702 km². Gminy Mirzec i Skarżysko Kościelne przynależą do województwa świętokrzyskiego, a pozostałe gminy do województwa mazowieckiego. Zasięg działania grupy obejmuje obszar rozdzielony administracyjnie, lecz jest on spójny terytorialnie i połączony wspólnymi tradycjami, w tym na płaszczyźnie przyrodniczej, historycznej i kulturowej. Należy zauważyć, że gmina Szydłowiec jest gminą miejsko-wiejską, pozostałe gminy obszaru LGD to gminy wiejskie. Pod względem powierzchni największa jest gmina Szydłowiec (138 km²), a najmniejsze są gminy Mirów i Skarżysko Kościelne (53 km²). Cały obszar jest spójny w kontekście przestrzennym, a każda z gmin wchodzących w skład LGD znajduje się w bezpośrednim lub przynajmniej w dalszym sąsiedztwie, zaś cały obszar pozostaje w jednym obrysie.

Rysunek 1. Obszar LGD „Razem na Piaskowcu”.

Łączna liczba ludności na dzień 31 grudnia 2013 roku wynosiła 59 511 osób. W kolejnych latach dało się zaobserwować tendencję spadkową. W 2021 roku łączna liczba mieszkańców wyniosła już 57 179. Warto zauważyć, że w latach 2016-2021 nie odnotowano wzrostu w żadnej z gmin obszaru LGD. Szczegóły obrazuje poniższa tabela.

Ludność w gminach wchodzących w skład LGD						
Nazwa gminy/rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Borkowice	4 292	4 302	4 302	4 261	4 234	4 149
Chlewiska	6 019	6 010	5 972	5 911	5 865	5 816
Jastrząb	5 248	5 242	5 212	5 196	5 158	5 152
Mirów	3 897	3 885	3 898	3 898	3 859	3 845
Orońsko	5 960	5 935	5 963	5 969	5 953	5 914
Szydłowiec	18 951	18 866	18 819	18 698	18 505	18 288
Skarżysko Kościelne	6 180	6 132	6 072	5 988	5 951	5 856
Mirzec	8 321	8 293	8 335	8 260	8 225	8 159

Tabela 1. Ludność w gminach wchodzących w skład LGD.

Istotnym wskaźnikiem, który opisu sytuację gmin wchodzących w skład LGD jest poziom osiągniętych przez nie dochodów. Wyrazem zdolności dochodowej gmin jest wskaźnik dochodów podatkowych na jednego mieszkańca w gminie, czyli tzw. wskaźnik G, stanowiący podstawę do wyliczenia rocznych kwot części wyrównawczej subwencji ogólnej i wpłat. Zgodnie z ustawą o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, wskaźnik G dla każdej gminy oblicza się dzieląc kwotę dochodów podatkowych (z tytułu podatku od nieruchomości, podatku rolnego, podatku leśnego, podatku od środków transportowych, podatku od czynności cywilnoprawnych, podatku od osób fizycznych, opłacanego w formie karty podatkowej, wpływów z opłaty skarbowej, wpływów z opłaty eksploatacyjnej, udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych oraz udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych) za rok poprzedzający rok bazowy przez liczbę mieszkańców gminy. Wskaźniki w 2021 roku w gminach wchodzących w skład LGD

kształtowały się w przedziale 659,96 (Mirów) – 1 222,80 (Szydłowiec). Warto dla porównania odnotować, że najwyższym wskaźnikiem G w Polsce mogła się pochwalić gmina Kleszczów – w 2021 wyniósł on 29 808,10 zł (w 2020 roku - 31 028,40 zł). Najniższy wskaźnik G obliczono dla gminy Potok Górny – 485,66 zł w 2021 roku (w 2020 roku - 454,97 zł).

Wskaźnik G dla gmin wchodzących w skład LGD							
Nazwa gminy/rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Borkowice	513,73	559,54	577,41	642,39	673,74	780,23	831,47
Chlewiska	547,49	632,21	639,69	720,33	811,38	819,60	926,94
Jastrząb	694,44	754,39	814,84	879,21	919,99	1 041,13	1 150,76
Mirów	417,85	451,20	481,68	508,34	553,43	622,46	659,96
Orońsko	807,60	853,56	899,07	891,76	979,74	1 062,90	1 124,00
Szydłowiec	848,55	872,44	905,91	973,20	1 033,46	1 105,61	1 222,80
Skarżysko Kościelne	712,21	805,24	882,29	976,17	1 006,91	1 105,24	1 208,42
Mirzec	695,57	730,16	770,05	790,16	857,76	938,58	1 018,00

Tabela 2. Wskaźniki G dla gmin wchodzących w skład LGD.

Wydatki gmin przynależących do LGD z roku na rok są w większości gmin obszaru LGD coraz większe. Najwyższy wzrost odnotowano w gminach Orońsko (o 2 370,66) i Mirów (o 2 599,28). Jedyny spadek w analizowanym okresie dotyczył gminy Chlewiska. Dane Głównego Urzędu Statystycznego pokazują, że najwyższe wydatki spośród gmin obszaru LGD miała w 2020 roku gmina Mirów (5 834,62), a najniższe gmina Skarżysko Kościelne (4 412,38). Szczegóły obrazuje poniższa tabela.

Nazwa gminy/rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Borkowice	3 000,53	3 629,19	4 102,18	4 357,00	4 607,73	4 892,95
Chlewiska	4 644,00	3 773,50	3 937,47	4 554,52	4 334,29	4 609,25
Jastrząb	3 099,36	4 062,70	4 641,18	6 074,13	6 062,74	5 246,40
Mirów	3 235,34	4 256,85	4 769,09	6 458,44	5 131,75	5 834,62
Orońsko	2 682,98	3 761,39	3 979,57	4 560,99	4 785,64	5 053,64
Szydłowiec	2 865,76	3 298,82	3 743,30	4 078,07	4 472,24	4 514,29
Skarżysko Kościelne	2 731,53	3 010,39	3 423,38	3 754,12	4 458,88	4 412,38
Mirzec	2 866,16	3 459,48	4 030,66	5 632,36	5 472,34	4 894,12

Tabela 3. Wydatki gmin na 1 mieszkańca w złotychkach.

Gminy wchodzące w skład LGD „Razem na Piaskowcu” na tle wszystkich gmin województwa świętokrzyskiego i mazowieckiego wypadają dość przeciętnie. W przypadku klasyfikacji analizującej dochody ogółem budżetu wszystkie gminy obszaru LGD mają wskaźnik niższy od średnich wojewódzkich. Jeśli chodzi o wydatki budżetu gminy na 1 mieszkańca tylko gmina Mirów znalazła się powyżej średniej województwa mazowieckiego. Zwraca również uwagę fakt bardzo niskich środków w budżecie gminy na finansowanie i współfinansowanie programów i unijnych projektów w niemal wszystkich gminach obszaru LGD. Najwyższy wskaźnik w tej klasyfikacji posiadała gmina Szydłowiec, który okazał się i tak niższy od średniej województwa mazowieckiego. Biorąc pod uwagę klasyfikację podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON (na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym) sytuacja w gminach jest dość zbliżona do średnich wojewódzkich, a zdecydowanie najlepiej przedstawia się wskaźnik w przypadku gminy Szydłowiec. Szczegółowe dane pokazuje poniższa tabela.

Nazwa gminy	Dochody ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca	Środki w budżecie gminy na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych	Wydatki budżetu gminy na 1 mieszkańca	Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym
Borkowice	5 055,14	427 815,00	4 892,95	1 261,9
Chlewiska	4 834,11	114 237,00	4 609,25	1 260,7
Jastrząb	5 529,02	847 538,13	5 246,40	1 314,3
Mirów	5 701,17	791 450,55	5 834,62	1 313,5
Orońsko	5 139,55	140 560,92	5 053,64	1 390,9
Szydłowiec	4 508,95	1 689 057,76	4 514,29	1 773,0
Skarżysko Kościelne	4 963,38	594 468,48	4 412,38	1 343,6
Mirzec	5 462,83	1 411 271,53	4 894,12	1 103,0
Średnia województwa mazowieckiego	5 959,29	1 725 083,81	5 678,41	1 482,2
Średnia województwa świętokrzyskiego	5 569,83	3 624 734,74	5 234,57	1 273,0

Tabela 4. Gminy wchodzące w skład LGD w porównaniu do średniej województw.

Sytuacja w przypadku zatrudnienia w gminach była różnaita. Wprowadzie w latach 2015-2020 spadek odnotowano jedynie w gminie Skarżysko Kościelne, to równocześnie należy zauważyć, że wzrosty w pozostałych gminach obszaru LGD nie były zbyt duże (zwracać uwagę może jedynie wzrost w gminie Jastrząb - o 162). Należy też zauważyć, że w przypadku kobiet wzrosty liczby pracujących dotyczą każdej z gmin obszaru LGD, zaś w przypadku mężczyzn wskaźniki spadły w 4 spośród nich. Dodatkowo we wszystkich gminach, poza gminą Jastrząb, kobiety stanowią większość pracujących. Szczegóły zaprezentowano w poniższej tabeli.

Gmina	Pracujący w gminach wchodzących w skład LGD (Źródło: Bank Danych Lokalnych)					
	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety	
	2015	2020	2015	2020	2015	2020
Borkowice	277	289	98	92	179	197
Chlewiska	372	373	136	133	236	240
Jastrząb	401	563	215	322	186	241
Mirów	186	205	71	82	115	123
Orońsko	608	616	287	281	321	335
Szydłowiec	2 888	3 040	1 318	1 366	1 570	1 674
Skarżysko Kościelne	321	302	102	82	219	220
Mirzec	372	410	72	91	300	319

Tabela 5. Pracujący w gminach wchodzących w skład LGD.

W LSR podkreślono, że obszar LGD charakteryzuje się bardzo dużym bezrobociem wśród osób w wieku produkcyjnym. Spora część spośród bezrobotnych to osoby pracujące na „czarno”, ale uwzględniając nawet ten fakt wskaźniki były bardzo dalekie od pozytywnych. W latach 2015 – 2020 we wszystkich gminach poprawiała się proporcja liczby osób bezrobotnych zarejestrowanych do ogólnej liczby ludności. W części gmin były to spadki spore (w gminie Borkowice o 5,2), ale nie zmienia to faktu, iż wskaźniki w niemal wszystkich gminach obszaru LGD (poza gminą Mirzec) mają bardzo wysokie wartości (w 2020 roku w gminie Borkowice wyniósł on aż 18,8). Dodatkowo warto zauważyć, że we wszystkich gminach obszaru LGD (poza gminą Mirzec) wskaźnik udziału bezrobotnych kobiet w liczbie ludności jest znacznie wyższy niż mężczyzn (np. w wskaźnik w przypadku kobiet wynosi 20,6, a mężczyzn – 14,5).

Gmina	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w gminach wchodzących w skład LGD (Źródło: Bank Danych Lokalnych)					
	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety	
	2015	2020	2015	2020	2015	2020
Borkowice	24,0	18,8	21,8	17,3	26,8	20,7
Chlewiska	20,4	17,2	17,8	14,5	23,6	20,6
Jastrząb	19,7	14,6	18,6	13,0	20,9	16,4
Mirów	20,7	16,2	20,2	15,3	21,4	17,5
Orońsko	17,9	14,7	16,6	12,8	19,5	17,0
Szydłowiec	16,9	13,1	16,8	12,8	17,1	13,6
Skarżysko Kościelne	14,9	12,0	14,2	11,9	15,7	12,1
Mirzec	7,5	6,0	7,9	6,1	7,0	5,9

Tabela 6. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w gminach wchodzących w skład LGD.

W ostatnich latach liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON w przeliczeniu na 10 tys. ludności wzrastała i wzrost ten był duży. Najbardziej pozytywne tendencje dotyczyły gminy Chlewiska (wzrost w latach 2016-2021 o 425,3). Warto zwrócić uwagę na różnice pomiędzy poszczególnymi gminami, które wchodzą w skład LGD. Podczas gdy w gminie Mirzec w 2021 roku wartość wskaźnika liczby podmiotów w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym wynosiła 1 166,4, w gminie Szydłowiec wskaźnik był znacznie wyższy i wyniósł 1 463,4. Szczegóły zaprezentowano w poniższej tabeli.

Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym (Źródło: Bank Danych Lokalnych)						
Nazwa gminy/rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Borkowice	1 073,1	1 100,1	1 105,1	1 204,9	1 261,9	1 335,0
Chlewiska	874,3	907,2	1 015,9	1 097,4	1 260,7	1 299,6
Jastrząb	1 057,4	1 078,0	1 148,3	1 230,1	1 314,3	1 398,6
Mirów	1 006,9	1 050,1	1 165,7	1 207,5	1 313,5	1 377,9

Orońsko	1 183,1	1 208,3	1 259,8	1 296,8	1 390,9	1 462,5
Szydłowiec	1 478,8	1 515,0	1 586,3	1 674,5	1 773,0	1 863,5
Skarżysko Kościelne	1 218,2	1 241,1	1 231,5	1 284,9	1 343,6	1 463,4
Mirzec	984,0	1 002,2	1 088,2	1 060,6	1 103,0	1 166,4

Tabela 7. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym.

W latach 2016-2021 na obszarze LGD odnotowano też wzrost osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i były to wzrosty całkiem spore. Największy dotyczył gminy Chlewiska (o 237). W 2021 roku najwięcej podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców odnotowano w gminie Szydłowiec (889), zaś najmniej w gminie Mirzec (605). Szczegóły obrazuje poniższa tabela.

Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. ludności (Źródło: Bank Danych Lokalnych)						
Nazwa gminy/rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Borkowice	510	532	537	587	609	639
Chlewiska	430	449	507	553	646	667
Jastrząb	541	563	602	649	698	730
Mirów	513	543	608	621	679	707
Orońsko	609	620	654	665	709	752
Szydłowiec	725	733	768	802	852	889
Skarżysko Kościelne	659	664	632	651	677	736
Mirzec	525	532	573	551	574	605

Tabela 8 Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. ludności.

W LSR podkreślono, że organizacje pozarządowe, obok sektora publicznego i prywatnego, są bardzo ważnym sektorem działającym na rzecz dobra publicznego. Stanowią podstawę dla rozwoju lokalnych społeczności, ale też zrzeszają najaktywniejszych

i najbardziej zaangażowanych w sprawy społeczne mieszkańców danego środowiska. Podejmowane przez nie działania aktywizują i integrują społeczność. Aktywność społeczna i przedsiębiorczość społeczna w gminach obszaru LGD została określona jednak jako mała. Dostrzegano istotny potencjał, o którym świadczy powstawanie stowarzyszeń i organizacji społecznych. Za bardzo ważną uznano współpracę między jednostkami samorządowymi a organizacjami pozarządowymi, gdyż dawała ona szansę na poprawę sytuacji i jakości życia mieszkańców. Do najważniejszych NGOs-ów zaliczono koła gospodyń wiejskich, zespoły folklorystyczne i ochotnicze straże pożarne. Zwrócono uwagę, że nie mogą one w pełni realizować swoich celów z uwagi na brak środków i brak miejsc na działania.

Istotnym aspektem prac nad Lokalną Strategią Rozwoju było także ustalenie grup defaworyzowanych. Wzięto pod uwagę przede wszystkim sytuację na rynku pracy. Zwrócono tym samym uwagę na małą liczbę ofert pracy, brak doświadczenia zawodowego, niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb pracodawców, brak środków umożliwiających realizację pomysłów na podejmowanie działalności gospodarczej, bierną postawę na rynku pracy, stereotypowy sposób postrzegania przez pracodawców. W konsekwencji do grup defaworyzowanych zaliczono:

- osoby młode do 35 roku życia,
- osoby bezrobotne,
- osoby bez doświadczenia zawodowego i o niskich kwalifikacjach,
- osoby w wieku 55+.

Duża uwaga poświęcono została ostatniej z wymienionych grup. W strukturze wiekowej obszaru widoczna jest bowiem, podobnie jak w pozostałej części kraju, przewaga ludności w wieku produkcyjnym. Populacja gmin wchodzących w skład LGD należy do społeczności starzejącej się, wpisując się tym samym w ogólnopopulacyjny trend w Polsce. Należy więc podkreślić stałe zmniejszanie się liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, przy zwiększającej się liczbie osób w wieku poprodukcyjnym. Stanowi to duże wyzwanie dla jednostek samorządu terytorialnego. Dane z lat 2016-2021 potwierdzają tę negatywną tendencję. Warto podkreślić, że dotyczyła ona każdej z gmin obszaru LGD. Szczegóły obrazuje poniższa tabela.

Gmina	Ludność gmin w wieku (Źródło: Bank Danych Lokalnych):					
	Przedprodukcyjnym		Produkcyjnym		Poprodukcyjnym	
	2016	2021	2016	2021	2016	2021
Borkowice	741	747	2 628	2 442	923	960
Chlewiska	976	942	3 763	3 578	1 280	1 296
Jastrząb	1 049	989	3 310	3 196	889	967
Mirów	843	818	2 453	2 395	601	632
Orońsko	1 276	1 228	3 702	3 665	982	1 021
Szydłowiec	3 327	3 042	11 820	10 958	3 804	4 288
Skarżysko Kościelne	1 049	957	3 858	3 485	1 273	1 414
Mirzec	1 499	1 487	5 112	4 887	1 710	1 785

Tabela 9. Ludność w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym.

Inną negatywną tendencją jest fakt, iż w ostatnich latach w większości gmin obszaru LGD saldo migracji miało wartość ujemną, a szczególnie negatywna sytuacja dotyczyła gminy Szydłowiec. Warto też odnotować, że w 2021 roku ujemne wartości posiadały wszystkie gminy poza gminami Jastrząb i Mirzec. Szczegóły obrazuje poniższa tabela.

Saldo migracji ogółem w gminach wchodzących w skład LGD (Źródło: Bank Danych Lokalnych)					
Nazwa gminy/rok	2017	2018	2019	2020	2021
Borkowice	-2	18	-2	-15	-12
Chlewiska	-6	0	-5	-4	-3
Jastrząb	9	-33	-5	-15	11
Mirów	-15	-4	-12	-21	-4
Orońsko	-7	0	11	4	-28
Szydłowiec	-78	-69	-99	-82	-62

Skarżysko Kościelne	-18	-36	-40	-12	-42
Mirzec	-6	5	-54	-2	6

Tabela 10. Saldo migracji ogółem w gminach wchodzących w skład LGD.

W zakresie pomocy społecznej w każdej z gmin powołana została wyspecjalizowana jednostka – Ośrodek Pomocy Społecznej. Zajmuje się ona świadczeniem usług opiekuńczych i specjalistycznych dla osób starszych i chorych oraz pomocą finansową, rzeczową i organizacyjną dla osób w trudnej sytuacji życiowej. Najczęstszym powodem przyznawania pomocy społecznej na obszarze objętym LSR jest ubóstwo, ale innym istotnym jest bezrobocie. Należy podkreślić, że zjawisko ubóstwa jest ściśle skorelowane z problemem bezrobocia, co dodatkowo generuje emigrację zarobkową mieszkańców obszaru LSR. W ostatnich latach liczba beneficjentów wprawdzie dynamicznie spadła, ale wskaźniki w zdecydowanej większości gmin obszaru LGD są jednak nadal bardzo złe i znacznie przewyższają średnią województwa świętokrzyskiego i mazowieckiego (jedynym wyjątkiem jest tutaj gmina Mirzec).

Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. Ludności (Źródło: Bank Danych Lokalnych)						
Nazwa gminy/rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ŚWIĘTOKRZYSKIE	946	862	761	688	634	561
MAZOWIECKIE	604	550	485	436	386	345
Borkowice	1 508	1 421	1 401	1 264	1 211	1 015
Chlewiska	1 556	1 358	1 174	953	754	703
Jastrząb	2 445	2 178	2 271	2 222	1 529	1 105
Mirów	1 917	1 934	1 803	1 633	1 408	1 256
Orońsko	1 141	1 271	891	721	615	631
Szydłowiec	1 243	1 075	960	848	713	655
Skarżysko Kościelne	1 188	1 211	1 201	1 113	1 016	879

Mirzec	909	765	634	603	471	459
--------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Tabela 11. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności.

Walory krajobrazowe obszaru LGD należy uznać za bardzo wysokie. Ważnym elementem systemu przyrodniczego są lasy. Do atutów należy zaliczyć unikalne zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, w tym rezerwat „Cis A” i „Cis B” znajdujący się na terenie gminy Szydłowiec, rezerwat leśny „Podlesie” (gmina Chlewiska), „Dolina rzeki Radomki” (gmina Borkowice), Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Lasy Przysusko-Szydłowieckie. Uwarunkowania przyrodnicze pozwalają na rozwój turystyki aktywnej w tym sieci turystycznych szlaków rowerowych i pieszych. Pozytywem obszaru należy też określić zabytki starożytnego hutnictwa i górnictwa (wzrost kopalnianie, hałdy) oraz obecność naturalnych cieków. Ważne są także zasoby dziedzictwa kulturowego i do głównych atrakcji w tym aspekcie obszaru LGD należy zaliczyć: Pałac Dembińskich, neogotycki kościół parafialny z lat 1829-1845, spichlerz kryty gontem z końca XIX wieku (gmina Borkowice), kościół parafialny pw. Św. Stanisława Bp Męczennika wzniesiony w latach 1511-1512, Zamek w Chlewiskach (obecnie pałac) - wzniesiony w późnym średniowieczu w miejscu XII - wiecznego grodziska, Huta Żelaza (gmina Chlewiska), Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela w Jastrzębiu oraz stare wyrobiska w kamieniołomie w Śmiłowie (gmina Jastrzęb), Góra Piekło z oryginalnymi formami skalnymi i chronioną roślinnością (gmina Mirów), modrzewiowy dwór rodziny Prendowskich z XIX wieku, z pozostałościami parku, kościół parafialny pw. św. Leonarda wzniesiony w latach 1844-1850 (gmina Mirzec), 350 letni dąb o 4 konarach, zwany czwartakiem, Centrum Rzeźby Polskiej (gmina Orońsko), Kościół Św. Trójcy z 1637 roku w Skarżysku Kościelnym oraz Kaplica z 1775 roku, dzwonnica drewniana z XIX wieku w Skarżysku Kościelnym (gmina Skarżysko Kościelne), późnorennesansowy ratusz miejski w Szydłowcu, wybudowany około roku 1629, Zamek szydłowiecki - wczesnorennesansowa rezydencja magnacka, Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych (gmina Szydłowiec).

Potencjał turystyczny nie jest jednak w odpowiedni sposób wykorzystywany. Można mówić o różnego rodzaju barierach czy brakach, w tym małej ilości obiektów sportowych i rekreacyjnych uniemożliwiających rozwój usług turystyczno – wypoczynkowych adekwatnych do walorów przyrodniczo – krajobrazowych gmin. Zagrożeniem dla rozwoju

turystyki jest też duża konkurencja innych regionów w zakresie oferty turystycznej. Minusem jest również brak odpowiednio rozbudowanej infrastruktury turystycznej, a także obiektów noclegowych. Dane Głównego Urzędu Statystycznego pokazują, że liczba turystycznych obiektów noclegowych na obszarze LGD jest niewielka, a dodatkowo w ostatnich latach ich ilość spadła. Należy jednak zauważyć, że dane GUS zawierają informacje na temat zarejestrowanych działalności agroturystycznych, a więc takich, które spełniają warunki ustawowe (ustawa o usługach hotelarskich), gdzie obiekty agroturystyczne są uznane za „inne obiekty” oraz są zgłoszone do ewidencji prowadzonej przez właściwego wójta ze względu na miejsce położenia obiektu. Zatem w praktyce istnieje wiele obiektów zlokalizowanych na obszarach wiejskich, w których świadczone są usługi hotelowe, jednak są one nieewidencjonowanych i statystyki oficjalne ich nie obejmują.

Turystyczne obiekty noclegowe w gminach – stan w dniu 31 lipca poszczególnych lat (Źródło: Bank Danych Lokalnych)			
Nazwa gminy/rok	2017	2019	2021
Borkowice	-	-	-
Chlewiska	2	2	1
Jastrząb	-	-	-
Mirów	-	-	-
Orońsko	2	2	2
Szydłowiec	3	3	2
Skarżysko Kościelne	-	-	-
Mirzec	-	-	-

Tabela 12. Turystyczne obiekty noclegowe w gminach wchodzących w skład LGD.

5.2. Główne założenia Lokalnej Strategii Rozwoju

Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Razem na Piaszkowcu” powstała w oparciu o zbierane dane zastane oraz wywołane w procesie partycypacyjnego włączenia mieszkańców obszaru

do tworzenia strategii. Wśród metod aktywizujących społeczność lokalną zastosowano: otwarte spotkania informacyjno-konsultacyjne, badanie ankietowe wśród mieszkańców obszaru działania LGD, e-konsultacje, spotkania grup przedstawicielskich trzech sektorów (publicznego, społecznego i gospodarczego), spotkania grupy roboczej oraz spotkania zespołu ds. spraw opracowania Strategii, spotkania tematyczne, zastosowanie formularza uwag zamieszczonego na stronie internetowej Stowarzyszenia oraz kartę pomysłów na której mieszkańcy obszaru LGD mogli wskazać jakie projekty chcieliby w przyszłości realizować. Skonstruowana na tej podstawie diagnoza obszaru LGD stanowiła bazę do określenia celów i wskaźników mierzących postępy realizacji LSR. Istotne było także przygotowanie analizy SWOT. Do podstawowych problemów obszaru LGD zaliczono takie czynniki jak:

- niska jakość infrastruktury turystycznej,
- słabe wykorzystanie walorów turystycznych wsi,
- brak spójnej i atrakcyjnej oferty turystycznej,
- słaba promocja produktów lokalnych i obszaru LGD,
- mała ilość obiektów rekreacyjnych i sportowych,
- mała ilość świetlic wiejskich oraz zły stan i wyposażenie funkcjonujących,
- brak profesjonalnego doradztwa dla organizacji pozarządowych,
- brak środków na funkcjonowanie kół gospodyń wiejskich i doposażenie zespołów folklorystycznych,
- niewielka absorpcja środków zewnętrznych na rozwój prowadzonej działalności,
- niewielka ilość małych i średnich firm,
- niekorzystna sytuacja na rynku pracy,
- migracje – odpływ ludności,
- duży odsetek osób korzystających z pomocy społecznej,
- niska świadomość mieszkańców w zakresie działań proekologicznych,
- problem z dostępem do infrastruktury społecznej,

- mała atrakcyjność oferty społeczno-kulturalno-edukacyjnej dla osób starszych i niepełnosprawnych.

Na tej podstawie opracowano cel ogólny i cele szczegółowe. Cel ogólny to: **„Pobudzanie aktywności obszaru LGD „Razem na Piaskowcu” w oparciu o potencjał i zasoby ludzkie”**. Cel ogólny został doprecyzowany poprzez cele szczegółowe, w których wskazano konkretne efekty założone do osiągnięcia w okresie realizacji programu i które odpowiadają potrzebom mieszkańców zgłaszanym w trakcie spotkań konsultacyjnych:

1.1. Obszar LGD atrakcyjny turystycznie i kulturowo – cel ten odpowiadał na potrzeby w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej i kulturowej na obszarze objętym LSR.

1.2. Wzmocnienie kapitału społecznego i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, historycznego, przyrodniczego – cel ten odpowiadał na potrzeby w zakresie rozwoju i pielęgnowania dziedzictwa na terenie objętym LSR.

1.3. Przedsiębiorczość mieszkańców obszaru LSR – w tym celu główny nacisk położono na zakładanie i rozwój przedsiębiorstw na terenie objętym LSR. W ramach tego celu stowarzyszenie postanowiło prowadzić również działania o charakterze szkoleniowym i promocyjnym w tym dotyczące produktów lokalnych.

W ewaluowanym okresie dokonywano kilku zmian w Lokalnej Strategii Rozwoju, ale wynikały one przede wszystkim z pozyskania bonusów i przewalutowania strategii na euro. Tworzono w rezultacie nowe przedsięwzięcia i zwiększano wskaźniki. Pozyskane środki przeznaczano przede wszystkim na podejmowanie działalności gospodarczej, ale też i na projekty grantowe (imprezy, mała i duża infrastruktura).

Poniższa tabela pokazuje szczegółowo historię naborów, jakie prowadzono w LGD „Razem na Piaskowcu”.

Numer naboru	Data naboru	Przedsięwzięcie	Liczba złożonych wniosków	Liczba wybranych wniosków	Protesty złożone	Protesty / odwołania uwzględnione
1/2016	17.10.2016-31.10.2016	Podejmowanie działalności gospodarczej	15	9	0	0
2/2016	17.10.2016-31.10.2016	Rozwijanie działalności gospodarczej	15	6	4	1
1/2017	20.03.2017-03.04.2017	Organizacja działań mających na celu rozwój podmiotów	16	16	0	0

		kultywujących lokalne tradycje				
2/2017	20.03.2017-03.04.2017	Inicjatywy na rzecz aktywizacji, integracji i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu	16	16	0	0
3/2017	30.06.2017-21.07.2017	Budowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury związanej z rozwojem funkcji kulturowej, turystycznej, wypoczynkowej, rekreacyjnej obszaru LGD	11	10	1	0
4/2017	16.10.2017-30.10.2017	Wykorzystanie zasobów obszaru do promocji poprzez wydawnictwa	9	9	0	0
5/2017	16.10.2017-30.10.2017	Budowa, rozbudowa i modernizacja małej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji kulturowej, turystycznej, wypoczynkowej, rekreacyjnej obszaru LGD	9	9	0	0
1/2018	1.02.2018-14.02.2018	Wykorzystanie zasobów obszaru do promocji poprzez wydarzenia kulturalne	18	16	0	0
1/2019	21.01.2019-04.02.2019	Organizacja przedsięwzięć mających na celu kultywowanie lokalnych tradycji	24	16	1	0
2/2019	02.09.2019-16.09.2019	Podejmowanie działalności gospodarczej	36	21	5	2
3/2019	02.09.2019-16.02.2019	Rozwijanie działalności gospodarczej	14	10	1	1
1/2021	18.01.2021-01.02.2021	Doposażenie istniejących świetlic i obiektów małej infrastruktury	13	9	0	0
2/2021	18.01.2021-01.02.2021	Organizacja przedsięwzięć mających na celu promocję kół gospodyń wiejskich, stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji pozarządowych	9	9	0	0
3/2021	20.04.2021-06.05.2021	Podejmowanie działalności gospodarczej	34	19	4	3

Tabela 13. Nabory w ramach realizacji LSR przez LGD „Razem na Piaskowcu”.

Z naborami nie było większych problemów. Wszystkie realizowano zgodnie z zaplanowanym harmonogramem. Jedyne wyjątki miały związek z pandemią i koniecznością przesunięcia naboru na projekt grantowy dotyczący organizacji wydarzeń.

W realizacji LSR pewne problemy przy ocenie wniosków wywoływało kryterium innowacyjności. Wątpliwości związane były również z kryterium premiującym rozwiązania służące rozwojowi turystyki. Wnioskodawcy nierzadko „naciągali” swoje pomysły. Rada w kilku przypadkach przyznawała punkty mimo posiadania pewnych wątpliwości, zdając sobie sprawę, że w razie odwołania, Urząd Marszałkowski zaakceptuje protest.

Jakość wniosków znacznie się poprawiała z roku na rok, w czym kluczową rolę odgrywało biuro LGD pomagając beneficjentom w przygotowaniu dokumentów, ale też udzielając wskazówek na kolejnych etapach aktualizacji czy uzupełnień. Należy podkreślić, że projekty przygotowywane samodzielnie przez wnioskodawców i konsultowane w biurze LGD były lepszej jakości niż te pisane przez wynajęte do tego celu firmy.

5.3. Rzeczowy i finansowy postęp w realizacji LSR

Analiza postępu rzeczowo-finansowego pozwala ocenić efekty wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju. Ewaluacja jest możliwa dzięki danym dotyczącym osiągniętych wartości wskaźników produktu, które zostały przypisane do poszczególnych przedsięwzięć na etapie tworzenia LSR. Umiejętny dobór wskaźników zwiększa możliwość dobrej orientacji w realizowaniu celów szczegółowych. Poniższa tabela prezentuje stan realizacji działań.

Cel ogólny	Cel Szczegółowy	Przedsięwzięcie	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Stan docelowy	Realizacja 2021
Pobudzenie aktywności obszaru LGD „Razem na Piaskowcu” w oparciu o potencjał i zasoby ludzkie	1.1 Obszar LGD atrakcyjny turystycznie i kulturowo	1.1.1. Budowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury związanej z rozwojem funkcji kulturowej, turystycznej, wypoczynkowej, rekreacyjnej obszaru LGD	Liczba nowych lub zmodernizowanych infrastruktury kulturowej, turystycznej, wypoczynkowej i/lub rekreacyjnej	szt.	18	10
		1.1.2. Budowa, rozbudowa i modernizacja małej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji kulturowej, turystycznej, wypoczynkowej, rekreacyjnej obszaru LGD	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów małej infrastruktury kulturowej, turystycznej, wypoczynkowej i/lub rekreacyjnej	szt.	9	9

		1.1.3. Działania związane z budową i rewitalizacją szlaków pieszych	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	szt.	1	1	
		1.1.4. Działania związane z budową i rewitalizacją szlaków rowerowych	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	szt.	1	1	
		1.1.5. Wykorzystanie zasobów obszaru do promocji poprzez wydarzenia kulturalne	Liczba zrealizowanych wydarzeń	szt.	16	16	
		1.1.6. Wykorzystanie zasobów obszaru do promocji poprzez wydawnictwa	Liczba wydawnictw	szt.	9	9	
		1.1.7. Aplikacja promująca zasoby LGD	Liczba przygotowanych aplikacji	szt.	1	1	
			Doposażenie istniejących świetlic i obiektów małej infrastruktury	szt.	9	0	
			Działania związane z promocją szlaków rowerowych i zasobów obszaru LSR	szt.	1	0	
		1.2. Wzmocnienie kapitału społecznego i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, historycznego, przyrodniczego	1.2.1. Inicjatywy na rzecz aktywizacji, integracji i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu	Liczba inicjatyw	szt.	16	16
			1.2.2. Organizacja przedsięwzięć mających na celu kultywowanie lokalnych tradycji	Liczba przedsięwzięć	szt.	16	16
			1.2.3. Organizacja działań mających na celu rozwój podmiotów kultywujących lokalne tradycje	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach LSR	szt.	16	16

		1.2.4. Działania proekologiczne	Liczba działań	szt.	3	3
			Organizacja przedsięwzięć mających na celu promocję kół gospodyń wiejskich, stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji pozarządowych	szt.	9	9
1.3. Przedsiębiorczość mieszkańców obszaru LSR	1.3.1. Podejmowanie działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	szt.	42	41	
	1.3.2. Rozwój działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	szt.	16	5	
	1.3.3. Podnoszenie wiedzy i kompetencji mieszkańców	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	szt.	1	1	
	1.3.4. Promocja działalności gospodarczej związanej z produktami lokalnymi	Liczba oznaczonych produktów	szt.	10	10	

Tabela 2. Rzeczowy postęp w realizacji LSR w LGD.

Analiza wskaźników dla celu ogólnego wskazuje na zaawansowany stopień realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju. W przypadku pierwszego celu szczegółowego „Obszar LGD atrakcyjny turystycznie i kulturowo” zakończono już realizację przedsięwzięcia dotyczącego budowy, rozbudowy i modernizacji małej infrastruktury kulturowej, turystycznej, wypoczynkowej i/lub rekreacyjnej. Sukcesem zakończyły się też dwa projekty współpracy – pierwszy związany z budową i rewitalizacją szlaków pieszych („Marsz po zdrowie”), a drugi z budową i rewitalizacją szlaków rowerowych (ROWER+). Zrealizowano również zaplanowane wydarzenia kulturalne, opublikowano wydawnictwa promocyjne oraz przygotowano specjalną aplikację. Do wykonania pozostały brakujące przedsięwzięcia dotyczące budowy lub modernizacji dużej infrastruktury turystycznej, wypoczynkowej i/lub rekreacyjnej, a brak osiągnięcia stanu docelowego ma związek z pozyskaniem dodatkowych środków na te działania.

W przypadku drugiego celu szczegółowego „Wzmocnienie kapitału społecznego i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, historycznego, przyrodniczego” poziom osiągniętych wskaźników jest imponujący. Zrealizowano wszystkie zaplanowane inicjatywy na rzecz aktywizacji, integracji i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, zorganizowano przedsięwzięcia służące kultywowaniu lokalnych tradycji i działania mające na celu rozwój podmiotów kultywujących lokalne tradycje oraz działania mające na celu promocję kół gospodyń wiejskich, stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji pozarządowych. Zrealizowane zostały także działania proekologiczne.

Trzeci cel szczegółowy „Przedsiębiorczość mieszkańców obszaru LSR” to także spory sukces. Bardzo dobrze prezentują się wskaźniki dotyczące operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa oraz rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa. Brak osiągnięcia stanu docelowego ma związek z pozyskaniem środków z bonusu, ale nie ma większych obaw co do pełnej realizacji z uwagi na bardzo duże zainteresowanie. Z powodzeniem zakończono już natomiast projekt współpracy „Kreator przedsiębiorczości” oraz promocję działalności gospodarczej związanej z produktami lokalnymi.

Generalnie należy więc zauważyć, że zdecydowana większość wskaźników została już osiągniętych i nie ma większych obaw co realizacji strategii. Osiągnięcie wartości docelowych świadczy o bardzo dobrej organizacji pracy, a także dobrym tempie ogłaszania i rozstrzygania naborów. Poniższa tabela pokazuje jak przedstawiają się kwestie dotycząca przyznania i wypłaty środków.

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Wybrane operacje	1 506 699	2 569 030,20	244 800	2 279 000	55 000	399 816,51
Podpisane umowy	1 506 699	2 569 030,2	244 800	0	2 334 000	97 500
Rozliczone operacje	1 506 699	2 569 030,2	0	0	2 198 100	12 500

Tabela 3. Finansowy postęp w realizacji LSR.

Plan finansowy realizowano zgodnie z założeniami i nie odnotowano większych problemów w tym aspekcie. Warto zwrócić uwagę, że w 2017 roku podpisano i rozliczono większość operacji. Bardzo istotne jest to, że LGD posiada dodatkowo plan na dokończenie działań. W konsekwencji nie ma większych obaw co do realizacji wskaźników. Należy więc

zauważyć, że wybierane projekty realizowane w ramach LSR przyczyniają się do osiągnięcia założonych celów i odpowiadają na potrzeby jakie występują w gminach. Warte podkreślenia jest także to, iż pozostają one nieustannie spójne ze strategiami gminnymi. Z powodzeniem realizowano operacje z zakresu infrastruktury turystycznej i dało się zaobserwować wzrost aktywności lokalnej społeczności. Przede wszystkim jednak istotnym aspektem jest wsparcie przedsiębiorczości. Jeśli nie pojawią się nieoczekiwane sytuacje, można liczyć na to, że uda się zrealizować wszystkie zaplanowane przedsięwzięcia aktualnej LSR.

5.4. Projekty współpracy

LGD zrealizowała trzy projekty współpracy. Pierwszy z nich to „**Kreator przedsiębiorczości**”. Trwał on od lipca 2018 do września 2020 roku. Wzięło w nim udział 20 krajowych partnerów i jeden zagraniczny (Słowacja). Celem działań było stworzenie warunków do powstania stabilnych mikroprzedsiębiorstw i podmiotów ekonomii społecznej, rozwój istniejących firm oraz kształtowanie postaw przedsiębiorczych. W ramach projektu utworzono Lokalne Centrum Wspierania Przedsiębiorczości za pomocą którego osoby pragnące założyć działalność gospodarczą otrzymywały profesjonalną wiedzę na bezpłatnych szkoleniach, zaś przedsiębiorcy prowadzący już swoje firmy mieli możliwość uzyskania doradztwa podatkowo-księgowego, prawnego i dotyczącego pozyskiwania zewnętrznych funduszy. Innym efektem „Kreatora przedsiębiorczości” była wymiana doświadczeń w trakcie wyjazdów studyjnych, a także zakup oraz udostępnienie sprzętu i oprogramowania. Całkowity budżet projektu wyniósł 3 128 411,75 zł, a udział finansowy LGD „Razem na Piaskowcu” 100 000 zł.

Drugi z projektów „**Marsz po zdrowie**” realizowano od kwietnia 2019 do września 2021 roku. Wzięło w nim udział 8 krajowych partnerów. Projekt służył rozwojowi lokalnego społeczeństwa, integracji mieszkańców, promocji zdrowego stylu życia oraz rozwojowi turystyki. W ramach działań powstała nowa infrastruktura rekreacyjna, w tym zostały wytyczone i oznakowane szlaki nordic walking, przygotowano tablice z mapami, ćwiczeniami i instruktażem do samodzielnego uprawiania tej aktywności, a także przeszkolono 20 osób, które otrzymały nowe umiejętności, kompetencje i kwalifikacje (w tym legitymacje

instruktora nordic walking). Dokonano również zakupu materiałów promocyjnych (mapy, przewodniki, broszury), przygotowano elektroniczną wersję map oraz zorganizowano imprezy rajdowe. Warto podkreślić, że projekt cieszył się dużym zainteresowaniem pomimo trudnej sytuacji epidemiologicznej. Całkowity budżet wyniósł 1 424 283,48 zł, a udział LGD „Razem na Piaskowcu” to 150 000,00 zł.

Trzeci projekt współpracy to **ROWER+** (Razem Objedziemy Wspólny Europejski Region). Dotyczył on oznakowania rowerowych szlaków turystycznych i realizowano go od listopada 2018 do września 2019 roku razem z LGD „Wspólny Trakt”. Całkowity budżet projektu wyniósł 131 220,00 zł, a udział finansowy LGD „Razem na Piaskowcu” 65 000 zł. W ramach działań powstała nowa i odnowiona infrastruktura rekreacyjna, w tym wytyczono i oznakowano szlaki rowerowe i postawiono tablice z mapami. Przygotowano również cyfrowe i interaktywne mapy, materiały promocyjne (mapy) oraz zorganizowano imprezy rajdowe. Realizacja projektu przyczyniła się do rozwoju turystyki na obszarze, wykorzystując różnorodne atrakcje z których może skorzystać turysta podczas pobytu wypoczynkowego tj. gospodarstwa agroturystyczne, ośrodki wypoczynkowe, SPA.

5.5. Działalność Biura LGD

5.5.1. Ogólna organizacja pracy

Do podstawowych dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD należy zaliczyć Statut Stowarzyszenia (reguluje cele działania stowarzyszenia, sposoby ich osiągnięcia, prawa i obowiązki członków, strukturę władz i zakres ich kompetencji oraz majątek i sposób rozwiązania LGD), Regulaminy Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej (określają organizację wewnętrzną, zakres i tryb pracy poszczególnych organów LGD), Regulamin Biura LGD (określa organizację wewnętrzną, zakres i tryb pracy Biura LGD, jak również wymagania dla osób zatrudnionych w Biurze).

Biuro LGD ma siedzibę w Szydłowcu, gdzie do dyspozycji jest sala konferencyjna i dwa pokoje biurowe. Zatrudnieni są trzej pracownicy na stanowiskach: Dyrektor Biura, Specjalista

ds. pozyskiwania środków zewnętrznych, Specjalista ds. obsługi biura, szkoleń i promocji. Pracownicy wykazują się dużą wiedzą i doświadczeniem, które są konieczne do wdrażania i aktualizowania LSR. Same warunki lokalowe są odpowiednie, a pracownicy określają je jako „bardzo dobre”. Nie sposób również narzekać na wyposażenie.

Pewnym mankamentem jest fakt, iż nie udało się zrealizować działań poza RLKS, co miało związek z brakiem czasu na tego rodzaju działania. W tym aspekcie przydałoby się zatrudnienie dodatkowej osoby. Z pozytywów należy zwrócić uwagę na to, iż pracownicy stwierdzili, że bez zarzutu układa się współpraca z Radą i Zarządem. Podobnie w samych superlatywach oceniane są kontakty z Urzędem Marszałkowskim, który w opinii pracowników LGD jest bardzo pomocny. Współpraca układa się profesjonalnie, czego przykładem fakt, iż weryfikacja wniosków jest wręcz ekspresowa.

5.5.2. Szkolenia pracowników i organów

Duży wpływ na funkcjonowanie Lokalnej Grupy Działania mają szkolenia kierowane do jego przedstawicieli. Poniższe tabele prezentują dane dotyczące szkoleń pracowników LGD oraz członków organów LGD w okresie od 1 stycznia 2016 do 31 grudnia 2021 roku.

Szkolenia dla organów LGD		
Data	Nazwa	Frekwencja
9.6.2016	Zasady wdrażania LSR 2014-2020	18/18
28.9.2016	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach LSR (Rozwój działalności gospodarczej i podejmowanie działalności gospodarczej)	18/18
6.10.2016	Zasady oceny i wyboru projektów do finansowania	18/18
2.2.2017	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach LSR	18/18
24.2.2017	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność	18/18
30.6.2017	Monitoring i ewaluacja	18/18
5.10.2017	Zasady oceny i wyboru projektów do finansowania	18/18
15.12.2017	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność	15/18
26.4.2018	Dobre praktyki w realizacji LSR	16/18

12.5.2018	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność"	18/18
26.9.2018	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (procedury dot. Rozwój działalności gospodarczej)	9/9
26.9.2018	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (procedury dot. Rozwój działalności gospodarczej)	9/9
28.9.2018	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach LSR (Rozwój działalności gospodarczej i podejmowanie działalności gospodarczej)	18/18
10.5.2019	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność"	17/18
6.12.2019	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność"	17/18
30.6.2020	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność”	18/18
18.6.2021	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność"	15/18
26-28.08. 2021	Dobre praktyki w realizacji projektów	18/18

Tabela 46. Szkolenia członków organów LGD

Data	Nazwa
23.05.2016	Metodyka doradztwa, wsparcie przy opracowaniu projektu, wniosku o przyznanie pomocy oraz opracowania biznesplanu
6.10.2016	Zasady oceny i wyboru projektów do finansowania
20.10.2016	Efektywna realizacja zadań i celów
27.10.2016	Szkolenie z zakresu udzielania zamówień publicznych
3.11.2016	Szkolenie/spotkanie robocze w sprawie wdrażania lokalnych strategii rozwoju
16.11.2016	Szkolenie dla osób nadzorujących i wdrażających system ochrony danych osobowych w trybie stacjonarnym
1.12.2016	Konferencja Podejście Leader w Polsce
10.1.2017	Zasady wypełniania dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność"

2.2.2017	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach LSR
8.2.2017	Zasady oceny i wyboru projektów do finansowania
24.2.2017	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność
28.2.2017	Szkolenie/spotkanie robocze w sprawie wdrażania lokalnych strategii rozwoju
26.6.2017	Szkolenie dotyczące m.in.. Ewaluacji i monitoringu oraz projektów współpracy
30.6.2017	Monitoring i ewaluacja
29.8.2017	Podniesienie wiedzy i umiejętności pracowników LGD województwa świętokrzyskiego
29.9.2017	Podniesienie wiedzy i umiejętności pracowników LGD województwa świętokrzyskiego
5.10.2017	Zasady oceny i wyboru projektów do finansowania
18.10.2017	Zasady wypełniania dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność"
25.10.2017	Dostosowanie do wymogów ogólnego rozporządzenia o ochronie danych (RODO) jak przeprowadzić samodzielnie weryfikację
27.10.2017	Podniesienie wiedzy i umiejętności pracowników LGD województwa świętokrzyskiego
12.12.2017	Zasady wypełniania dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność"
15.12.2017	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność
18.12.2017	Zasady wypełniania dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność"
10.1.2018	Monitoring i ewaluacja LSR - aspekty praktyczne w kontekście obowiązujących wytycznych
6.4.2018	Stosowanie narzędzi do monitoringu i ewaluacji Lokalnych Strategii Rozwoju 2014-2020
26.4.2018	Dobre praktyki w realizacji LSR
12.5.2018	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania "Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność"
16.5.2018	Podniesienie kompetencji w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność
22.5.2018	Projekty grantowe - metodyka zarządzania procesem realizacji oraz ewaluacja procedur grantowych w LSR
23.5.2018	Metodyka doradztwa, wsparcie przy opracowaniu projektu, wniosku o przyznanie pomocy oraz opracowania biznesplanu
7.6.2018	Plan komunikacji w LSR - ewaluacja oraz metodyka realizacji z uwzględnieniem roli doradztwa dla wnioskodawców
9.7.2018	Kodeks pracy dla zarządzających organizacją pozarządową
23.7.2018	Ochrona danych osobowych po zmianie przepisów
6.11.2018	Stosowanie narzędzi do monitoringu i ewaluacji Lokalnych Strategii Rozwoju 2014-2020
5.10.2019	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność"

3.6.2019	Stosowanie narzędzi do ewaluacji Lokalnych Strategii Rozwoju 2014-2020
5.6.2019	Biznesplan dla operacji w ramach LSR
6.12.2019	Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność”
30.6.2020	„Zasady wypełniania, oceniania, kontroli dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność”
26.06.2020	„Biznesplan dla operacji w ramach LSR”
15-16.12.2020	Zasady wdrażania, ewaluacji i monitoringu w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność
25.2.2021	Dostęp do informacji publicznej a organizacje społeczne
24.3.2021	Zasady przetwarzania danych osobowych w świetle RODO i przepisów prawa krajowego w organizacjach pozarządowych.
14.4.2021	Zmiany w Prawie zamówień publicznych - dawna ustawa i nowa ustawa
18.6.2021	Zasady wypełniania dokumentacji aplikacyjnej i rozliczeniowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność”
26-28.08.2021	Dobre praktyki w realizacji projektów
15.09.21	Rejestr beneficjentów rzeczywistych

Tabela 57. Szkolenia pracowników LGD.

Liczba przeprowadzonych szkoleń jest imponująca. Były one przede wszystkim związane z kwestiami dotyczącymi wdrażania, ewaluacji i monitoringu Lokalnej Strategii Rozwoju, ale równocześnie pracownicy i przedstawiciele organów brali udział w szkoleniach nieco bardziej szczegółowych, w tym poruszających zagadnienia metodyki doradztwa czy kodeksu pracy. Pracownicy LGD zwracają uwagę na potrzebę większej ilości szkoleń wyjazdowych, gdyż dają one możliwości wymiany doświadczeń i dobrych praktyk z przedstawicielami innych Lokalnych Grup Działania.

5.5.3. Realizacja planu komunikacji

Celem działań informacyjno-promocyjnych Lokalnej Strategii Rozwoju określono wspieranie realizacji celów określonych w LSR przez zachęcenie beneficjentów, potencjalnych beneficjentów oraz mieszkańców obszaru LGD do korzystania z środków dzięki dostarczeniu im niezbędnych informacji, motywowanie projektodawców i edukowanie

w obszarze właściwej realizacji projektów oraz upowszechnianie efektów wykorzystania środków na obszarze LGD. Kluczowym elementem działań prowadzonych w ramach Lokalnej Grupy Działań w tym aspekcie jest plan komunikacji. Komunikacja z lokalną społecznością stanowi istotny aspekt działań podejmowanych przez LGD w ramach realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju. Efektywne komunikowanie powinno znajdować odbicie w liczbie i jakości składanych wniosków, które znow powinny pozwalać na bezproblemowe osiągnięcie założonych wartości wskaźników. Wysoki poziom realizacji wskaźników świadczy zatem pośrednio o bardzo dobrej jakości działań komunikacyjnych podejmowanych przez LGD „Razem na Piskowcu”. Szczegóły dotyczące realizacji planu komunikacji w LGD prezentuje poniższa tabela.

Działanie komunikacyjne	Zadania i wskaźniki	Rodzaj zadania	Wskaźnik 2016	Wskaźnik 2017	Wskaźnik 2018	Wskaźnik 2019	Wskaźnik 2020r	Wskaźnik 2021
Kampania informacyjna nt. głównych założeń LSR	Artykuły na stronie internetowej LGD oraz gmin należących do LGD	Zamieszczenie artykułu	3	21	48	52	55	58
	Informacje na portalach społecznościowych	Zamieszczenie wpisu	25	50	71	96	121	146
	Utworzenie punktu informacyjnego podczas imprez na terenie LGD	Funkcjonowanie punktu informacyjnego	8	16	24	32	32	40
	Ulotka informacyjna dystrybuowana na obszarze LGD	Publikacja i kolportaż ulotki	1	2	3	4	5	6
	Ankiety oceniające poziom zadowolenia z działań informacyjnych i doradczych.	Przeprowadzenie ankiety	1	3	4	5	6	7
	Materiał informacyjny w prasie obejmującej obszar LSR	Publikacja artykułu	2	4	5	5	5	5
	Spotkanie podczas Sesji Rady w każdej gminie.	Udział w Sesji Rady gminy	8	8	16	16	16	16

Kampania informacyjna nt. zasad aplikowania zgodnie z regulaminem konkursów w ramach LSR	Artykuły na stronie internetowej LGD oraz gmin należących do LGD	Zamieszczenie przynajmniej jednego artykułu dotyczącego jednego ogłoszonego konkursu	2	15	23	26	26	29
	Informacje na portalach społecznościowych	Zamieszczenie przynajmniej pięciu wpisów dotyczących jednego ogłoszonego konkursu	10	39	59	74	74	89
	Funkcjonowanie punktu informacyjnego w biurze LGD	Funkcjonowanie punktu informacyjnego dla interesantów w godzinach 8-15 od poniedziałku do piątku	1	1	1	1	1	1
	Ogłoszenia na tablicach informacyjnych w siedzibach instytucji użyteczności publicznej.	Wywieszenie co najmniej jednej informacji o ogłoszonym konkursie	8	26	35	38	38	41
Weryfikacja zapisów LSR i dokumentów powiązanych	Ankiety on-line	Przeprowadzenie ankiety	1	1	3	4	5	6
	Artykuły na stronie internetowej LGD oraz gmin należących do LGD	Publikacja artykułu	3	14	19	23	26	29
	Informacje na portalach społecznościowych	Zamieszczenie wpisu	3	9	12	15	18	21
Podsumowanie zrealizowanych przedsięwzięć i przedstawienie planowanych działań w ramach LSR	Artykuły na stronie internetowej LGD oraz gmin należących do LGD	Publikacja artykułu	8	16	16	18	19	20
	Informacje na portalach społecznościowych	Zamieszczenie wpisu	3	6	6	18	21	24

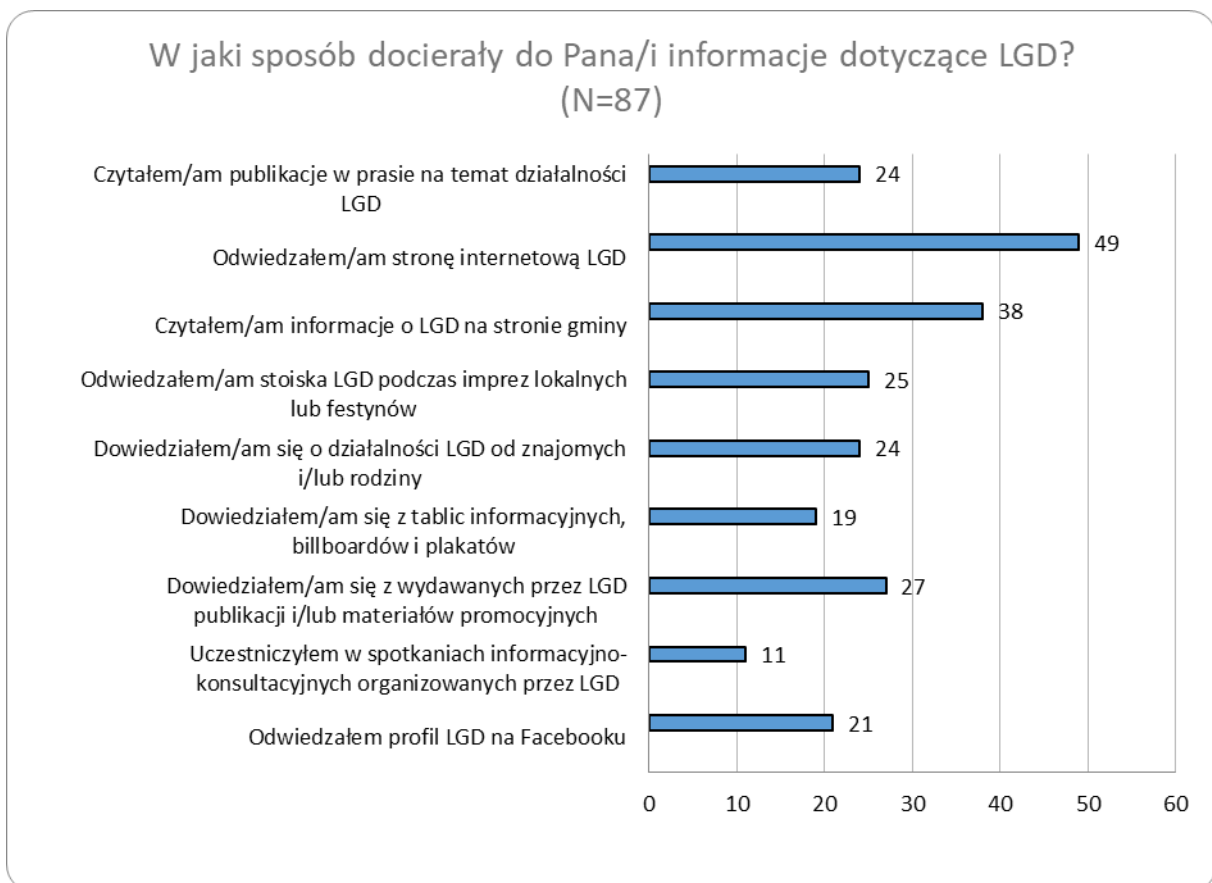
Tabela 68. Realizacja planu komunikacji przez LGD „Razem na Piaskowcu”.

Plan komunikacji został przygotowany na podstawie wyników przeprowadzonych konsultacji społecznych. Zwraca uwagę fakt dużego zróżnicowania metod i form komunikacji.

Wykorzystano zarówno nowoczesne narzędzia, jak strony www i portal społecznościowy oraz bardziej tradycyjne formy jak spotkania konsultacyjne czy ogłoszenia na tablicach informacyjnych. W trakcie analizowanego okresu zrezygnowano z uczestnictwa w spotkaniach na sesjach gmin, gdyż nie przynosiło to oczekiwanych rezultatów. Z pozostałymi zadaniami radzono sobie bezproblemowo.

Nawiązując do planu komunikacyjnego, warto sprawdzić opinie samych mieszkańców gmin obszaru LGD na temat tego, czy komunikacja była efektywna. W ankiecie zadano pytanie o rozpoznawalność LGD „Razem na Piaskowcu”. Spośród 106 badanych mieszkańców, 87 wybrało odpowiedź twierdzącą, a 19 stwierdziło, że nigdy nie słyszało o LGD. Osobom, które wskazały, iż słyszały o „Razem na Piaskowcu” zadano kolejne pytanie dotyczące tego, w jaki sposób dotarły do informacji o LGD.

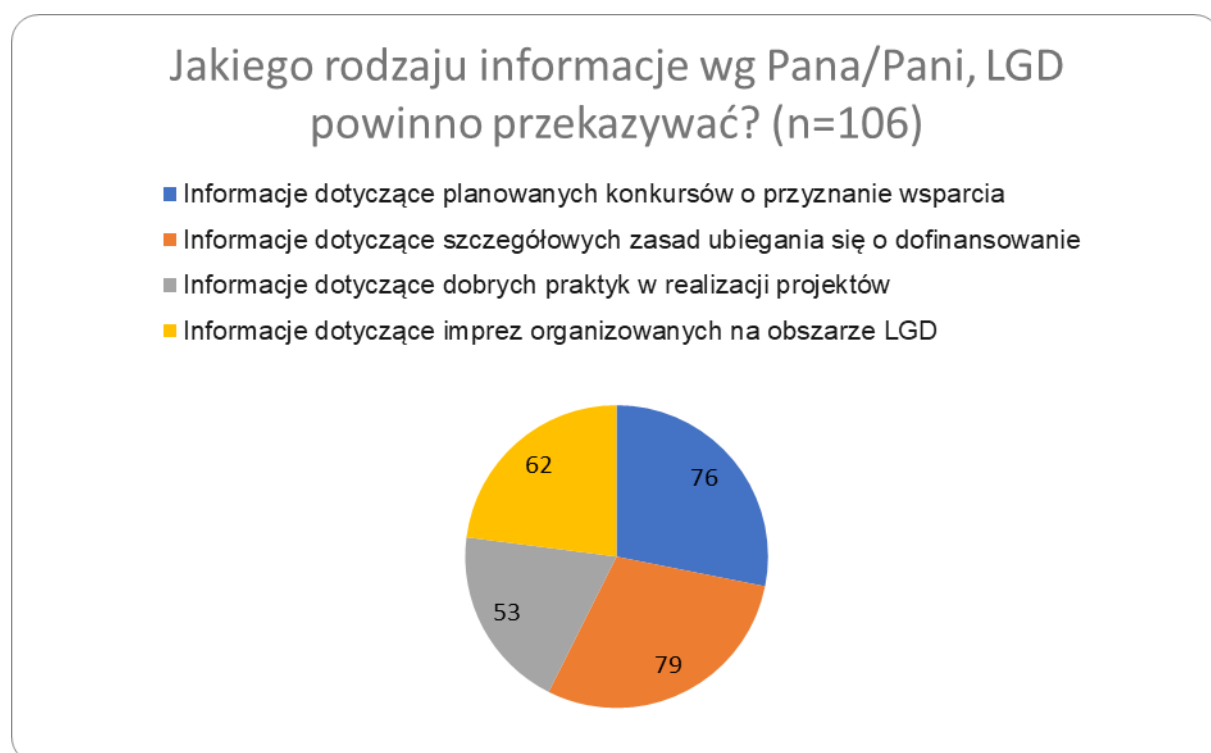

Wykres 1. Metody docierania informacji o LGD „Razem na Piaskowcu” do mieszkańców obszaru.

Dane z powyższego wykresu pokazują, iż metody docierania informacji o LGD do mieszkańców obszaru były rozmaite (respondenci mieli możliwość zaznaczenia więcej niż

jednej odpowiedzi). Zdecydowanie najwięcej mieszkańców gmin obszaru LGD biorących udział w badaniu wskazało, iż źródłem informacji o LGD były informacje zamieszczane na stronie internetowej LGD oraz na stronach internetowych gmin. Spośród nowoczesnych metod zwraca uwagę także spora ilość wskazań na odwiedzanie profilu LGD na Facebooku. Nie oznacza to jednak, iż nie sprawdzały się bardziej tradycyjne rozwiązania. W świetle wyników można stwierdzić, iż istotną rolę odegrały: odwiedzanie stoisk LGD w trakcie imprez lokalnych czy festynów, informacje na temat LGD z publikacji w prasie, wydawane przez LGD publikacje i/lub materiały promocyjne, informacje przekazywane przez członków rodziny/znajomych. Nieco mniejsze znaczenie odegrały informacje zamieszczane na tablicach, plakatach czy billboardach, a najmniej respondentów wskazało uczestnictwo w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych. Generalnie należy zauważyć, że każdy z kanałów komunikacyjnych spełniał swoją rolę i trudno wskazać taki, który można by określić jako niepotrzebny.

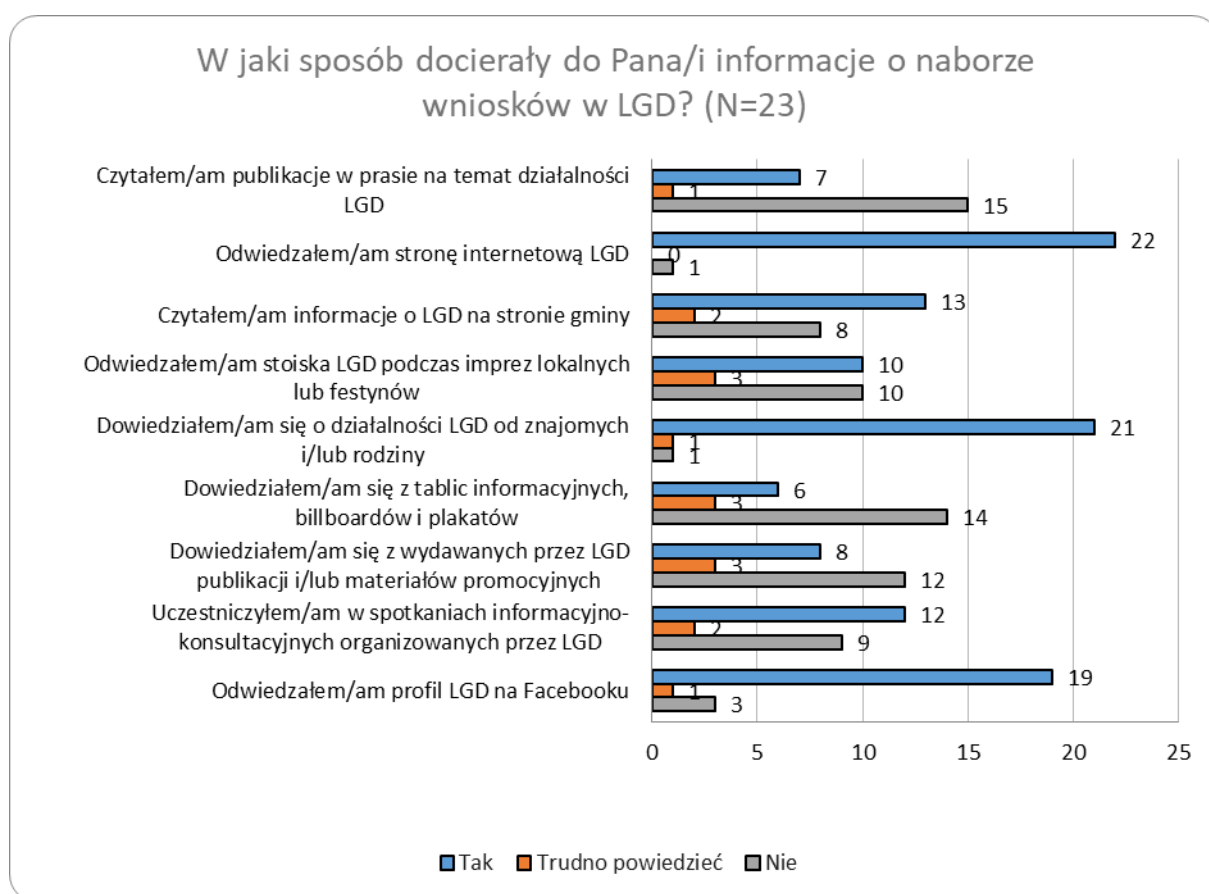
Mieszkańców postanowiono również zapytać o to, jakiego rodzaju informacji oczekiwali by otrzymywać od LGD.

Wykres 2. Preferowane rodzaje informacji przekazywanych przez LGD.

Najwięcej respondentów wskazało, że LGD powinna przekazywać informacje dotyczące szczegółowych zasad ubiegania się o dofinansowanie oraz informacje dotyczące planowanych konkursów o przyznanie wsparcia. Nieco mniej badanych mieszkańców wskazało, iż „Razem na Piaskowcu” powinna informować o planowanych imprezach przez siebie organizowanych oraz o dobrych praktykach w realizacji projektów.

W kontekście działań komunikacyjnych, warto również sprawdzić, w jaki sposób docierały do potencjalnych beneficjentów informacje o naborze wniosków w LGD.

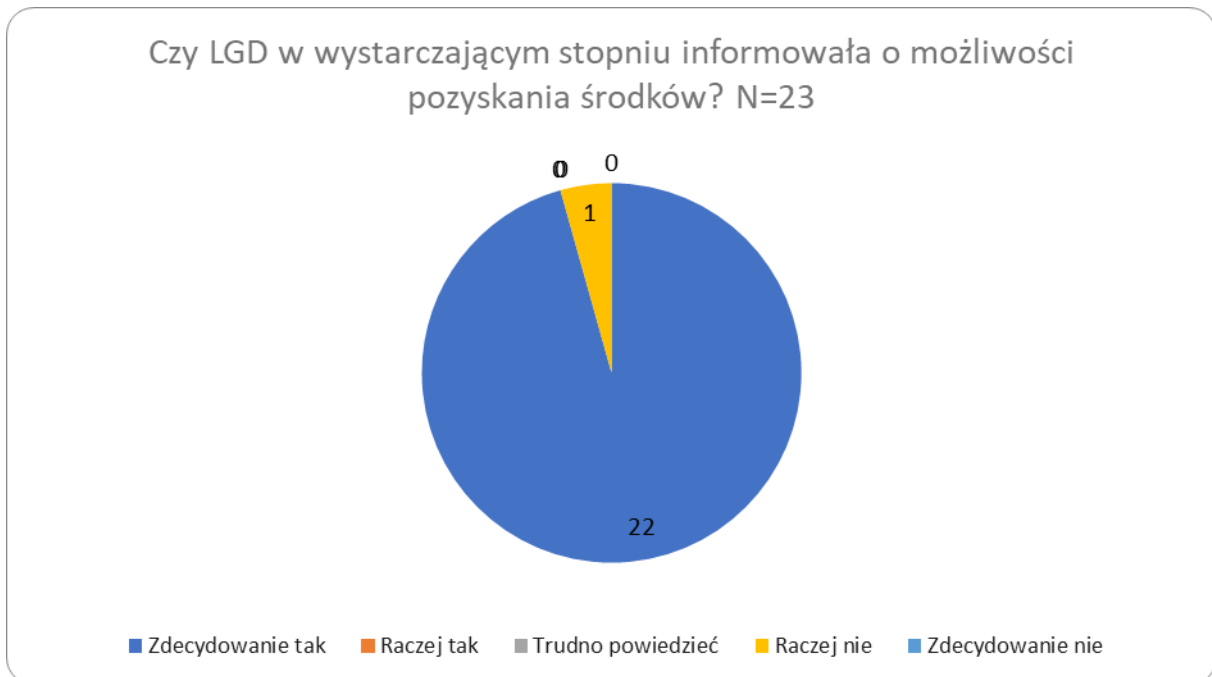

Wykres 3. Metody docierania informacji o naborach w LGD „Razem na Piaskowcu” do beneficjentów.

Ankietowani beneficjenci potwierdzają, że sieć internetowa to aktualnie zdecydowanie najlepszy kanał komunikacyjny. 22 spośród 23 osób biorących udział w ankiecie wskazało, iż to strona internetowa LGD stanowiła główne źródło informacji. Bardzo dużo wskazań posiadały też informacje zamieszczane na stronach gminy (13) i profil LGD na Facebooku (19). Istotnym kanałem okazał się „marketing szeptany”, a informacje o działalności pozyskane od znajomych i/lub rodziny wskazało aż 21 respondentów. Nie ulega wątpliwości, że sprawdziły się też spotkania informacyjno-konsultacyjne (12) oraz

odwiedzanie stoisk LGD w trakcie imprez lokalnych czy festynów (10). Mniejsze znaczenie odegrały natomiast wydawane przez LGD publikacje i materiały promocyjne (8), publikacje w prasie na temat działalności LGD (7) oraz tablice informacyjne, billboardy i plakaty (6).

Kolejną kwestią wartą analizy jest to, jak beneficjenci oceniają to, czy LGD w wystarczającym stopniu informowała o możliwości pozyskania środków.

Wykres 4. Ocena beneficjentów na temat stopnia informowania przez LGD o możliwości pozyskania środków.

Ankietowani beneficjenci bardzo pozytywnie oceniają działalność biura LGD w aspekcie informowania o możliwości pozyskania środków. 22 spośród 23 badanych zaznaczyło odpowiedź „zdecydowanie tak” przy tym pytaniu. Tylko jeden z ankietowanych beneficjentów ocenił negatywnie biura LGD w tym temacie, wskazując odpowiedź „raczej nie”. Można więc stwierdzić, że „Razem na Piaskowcu” wywiązuje się z jednego z podstawowych zadań, do jakiego zostało powołana.

5.5.4. Doradztwo

Doradztwo jest jedną z najbardziej efektywnych form komunikacji z lokalną społecznością. Efektywne jego prowadzenie wpływa na dobrą jakość składanych wniosków i w rezultacie na wysoką jakość realizowanych projektów. Dane dotyczące działań podejmowanych w tym zakresie przez pracowników biura LGD przedstawiono w poniższej tabeli.

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba udzielonych porad osobiście w biurze	85	218	126	105	24	68
Liczba porad udzielonych telefonicznie	43	21	127	43	39	0
Liczba porad udzielonych mailowo	4	0	0	20	20	0
Liczba porad udzielonych łącznie	132	239	253	168	83	68
Liczba przedsiębiorców i osób, które chcą podjąć działalność gospodarczą, którym udzielono porad	37	9	60	125	80	39
Liczba przedstawicieli sektora społecznego, którym udzielono porad	0	0	18	19	2	27
Liczba przedstawicieli sektora publicznego, którym udzielono porad	0	8	7	4	0	2
Liczba podmiotów, którym udzielono porad	37	17	85	148	82	68

Tabela 79. Doradztwo w biurze LGD „Razem na Piaskowcu”.

Doradztwo świadczone jest przede wszystkim w biurze, ale mniejsze szczegóły ustalane są mailowo czy telefonicznie. Pracownicy Biura LGD z bardzo dużym profesjonalizmem podchodzą do tematu, a praktyka pokazuje, że działania doradcze są jak najbardziej potrzebne. Wnioski nierzadko konsultowane są po kilka razy, ale dzięki temu osobom udaje się pozyskać środki. Doradztwo prowadzone na każdym etapie, w tym zarówno przygotowywania, składania czy rozliczania wniosku. Warto też dodać, że w trakcie pandemii w dalszym ciągu świadczone doradztwo w biurze, ale przy zachowaniu reżimu sanitarnego.

W kontekście doradztwa, warto spojrzeć na wyniki ankiet przygotowanych dla beneficjentów. Zdecydowana większość ankietowanych korzystała z szerokiego zakresu wsparcia ze strony LGD na etapie składania wniosku. Wszyscy ankietowani skorzystali ze wsparcia polegającego na pozyskaniu informacji o możliwości uzyskania dofinansowania dla projektu, a 22 spośród 23 respondentów ze wsparcia w zapoznaniu się z zasadami uzyskania dofinansowania, wsparcia polegającego na wskazaniu prawidłowych wzorów wniosków oraz porad w zakresie wypełniania dokumentów koniecznych do złożenia wniosków. 21 ankietowanych stwierdziło, iż skorzystało ze wsparcia w zakresie ustalenia koncepcji projektu aby spełniał kryteria wynikające z LSR, a 20 z wyjaśnienia szczegółowych zasad oceny wniosków.

Wykres 5. Zakres wsparcia udzielonego beneficjentom ze strony LGD na poszczególnych etapach składania wniosku.

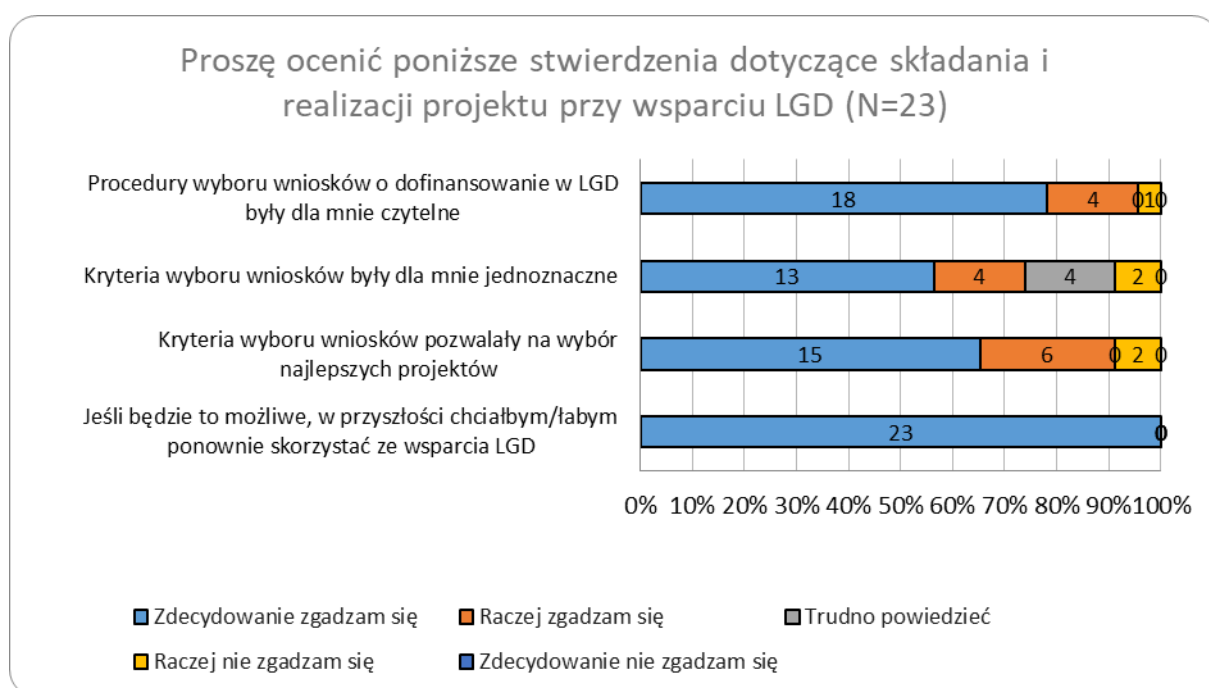
Doradztwo ocenione zostało przez badanych beneficjentów wręcz idealnie. Dotyczy to każdego etapu - składania wniosku, etapu realizacji operacji oraz rozliczania operacji.

Warto podkreślić wysokie oceny dotyczące przygotowania merytorycznego doradców LGD i fakt, iż żaden z ankietowanych nie wskazał krytycznej opinii w aspekcie przydatności udzielonych porad i spełnienia oczekiwań w zakresie udzielonych porad. Szczegóły obrazuje poniższa tabela.

Ocena wsparcia udzielonego beneficjentowi przez LGD na różnych etapach prowadzenia operacji								
		Zdecydowanie zgadzam się	Raczej zgadzam się	Trudno powiedzieć	Raczej się nie zgadzam	Zdecydowanie się nie zgadzam	Nie korzystałem/am ze wsparcia na tym etapie	N
Etap składania wniosku	Zakres udzielonych porad spełnił moje oczekiwania	22	1	0	0	0	0	23
	Udzielone porady były przydatne	22	1	0	0	0	0	23
	Przygotowanie merytoryczne doradcy/ców z LGD było odpowiednie	22	1	0	0	0	0	23
Etap realizacji operacji	Zakres udzielonych porad spełnił moje oczekiwania	22	1	0	0	0	0	23
	Udzielone porady były przydatne	21	2	0	0	0	0	23
	Przygotowanie merytoryczne doradcy/ców z LGD było odpowiednie	21	2	0	0	0	0	23
Etap rozliczania operacji	Zakres udzielonych porad spełnił moje oczekiwania	22	1	0	0	0	0	23
	Udzielone porady były przydatne	21	2	0	0	0	0	23
	Przygotowanie merytoryczne doradcy/ców z LGD było odpowiednie	21	2	0	0	0	0	23

Tabela 20. Ocena wsparcia udzielonego beneficjentowi przez LGD na różnych etapach prowadzenia operacji.

Ankietowani beneficjenci zostali poproszeni o ocenę poszczególnych elementów procesu składania i realizacji projektu przy wsparciu LGD. Wyniki okazały się bardzo pozytywne, a głosy krytyczne były pojedyncze. 22 z 23 respondentów stwierdziło, że procedury wyboru wniosków o dofinansowanie w LGD były dla nich czytelne, a 21 ankietowanych przyznało, że kryteria wyboru wniosków pozwalały na wybór najlepszych projektów. Nieco mniej osób – 17 uznało, iż kryteria wyboru wniosków można określić jako jednoznaczne. O tym jak dobrze oceniana jest potrzeba funkcjonowania i sama działalność LGD najlepiej świadczy fakt, iż że żaden z badanych beneficjentów nie wykluczył starania o ponowne wsparcie ze strony LGD w przyszłości (gdyby pojawiła się taka możliwość) i jednocześnie wszyscy wskazali odpowiedź „zdecydowanie tak” w tym temacie. Szczegóły ocen poszczególnych stwierdzeń dotyczących procesu składania i realizowania projektu przy wsparciu LGD zaprezentowano na poniższym wykresie.

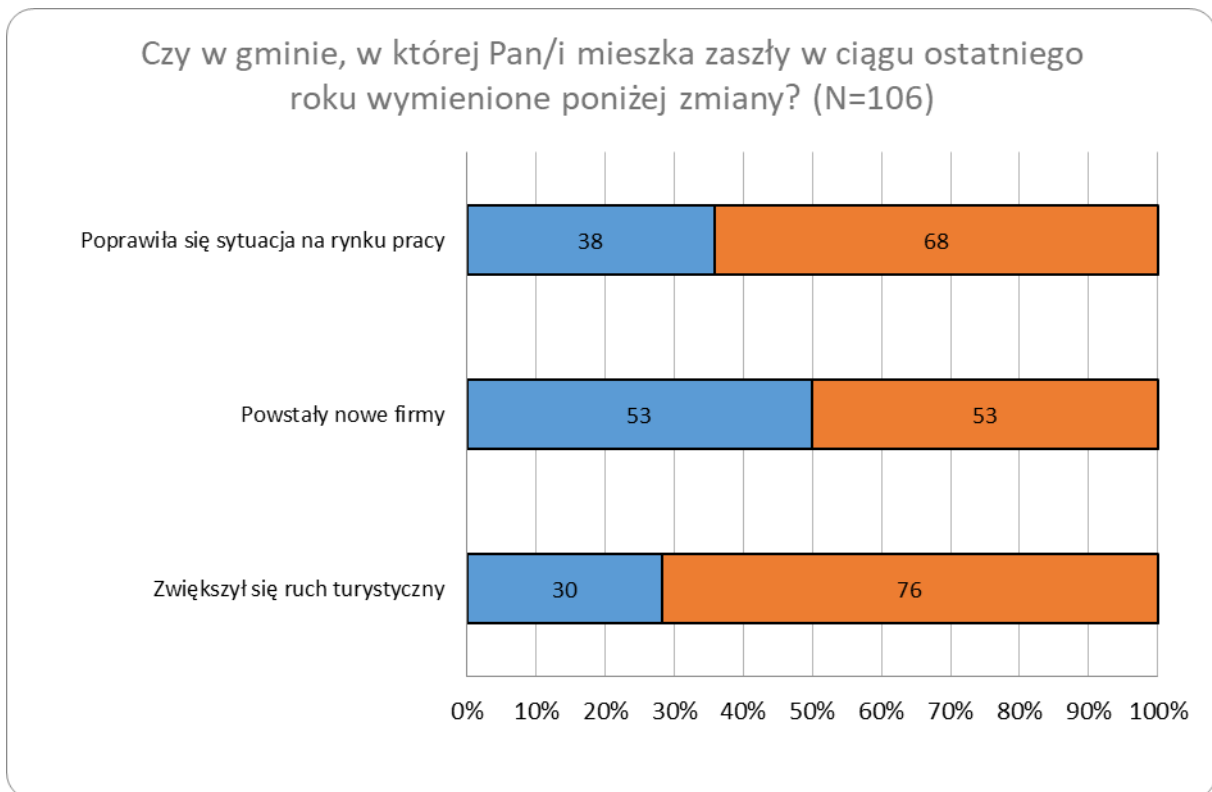

Wykres 6. Ocena stwierdzeń dotyczących składania i realizowania projektu przy wsparciu LGD „Razem na Piaskowcu”.

5.6. Zmiany na obszarze objętym LSR w ocenie członków lokalnej społeczności

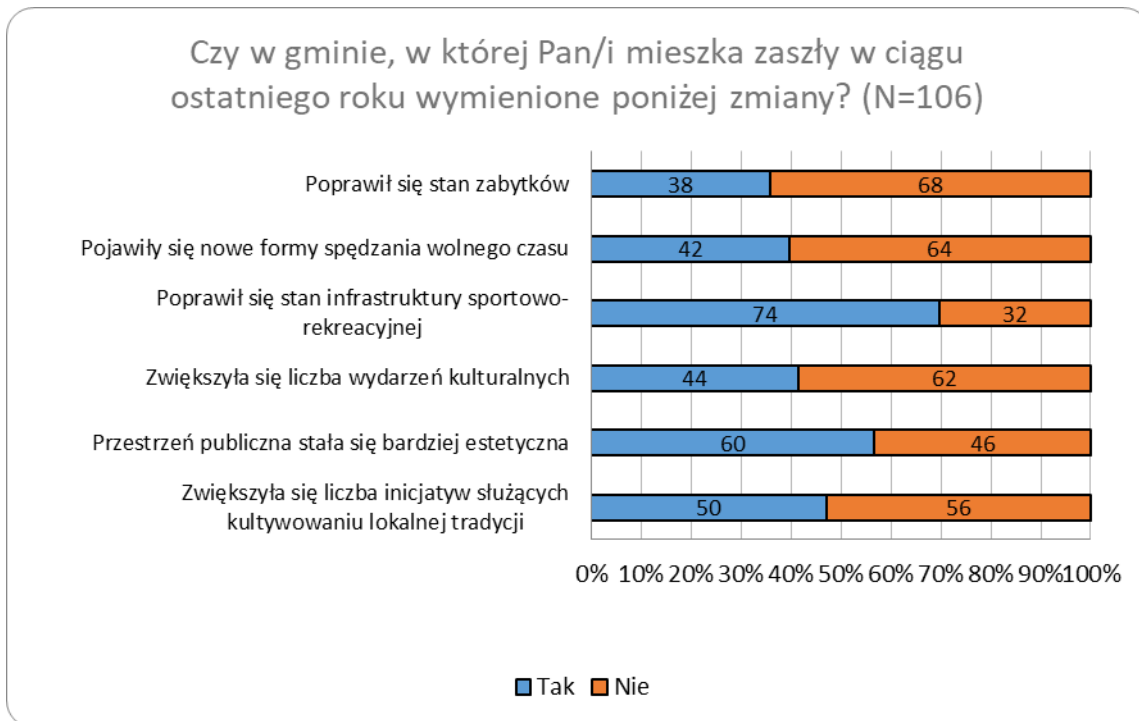
Analiza danych pokazuje, że „Razem na Piaskowcu” dążyła do realizacji założonych przez siebie celów i osiągała na tej drodze mniejsze i większe sukcesy. Niewątpliwie działania wpływały na zmiany w gminach obszaru LGD. Warto sprawdzić czy sami mieszkańcy potwierdzają tendencje rozwojową. Na początek analizie poddane zostaną opinie na temat przedsiębiorczości. Szczegóły obrazuje poniższy wykres.

Wykres 7. Ocena zmian dotyczących rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LGD.

Mieszkańcy, którzy oddali swoje głosy w ankiecie rozmaicie oceniają zmiany na obszarze LGD w przeciągu ostatniego roku. Spośród 106 głosów, tylko 38 osób dostrzega poprawę sytuacji na rynku pracy, ale już połowa (53) pojawienie się nowych firm. Nieco gorzej ocenione zostało zwiększenie się ruchu turystycznego, które odnotowało 30 respondentów.

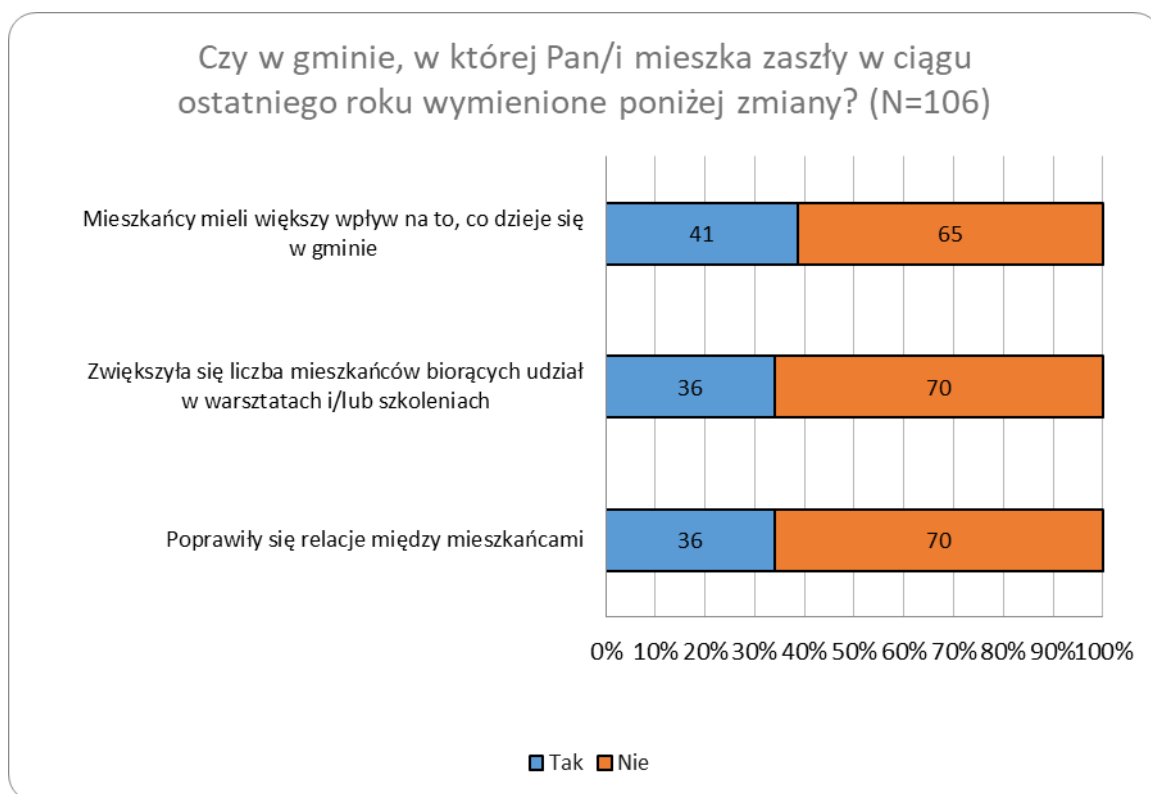
Kolejną kwestią, której warto poświęcić uwagę są zmiany atrakcyjności zamieszkiwanego obszaru, zarówno pod względem potrzeb mieszkańców, jak i potencjalnych turystów. Szczegóły pokazuje poniższy wykres

Wykres 8. Ocena zmian dotyczących kultury i rekreacji na obszarze LGD.

Oceny respondentów dotyczące zmian w kulturze i rekreacji wypadają również różnorodnie, choć głosów pozytywnych jest całkiem sporo. Najwięcej, bo 74 spośród 106 ankietowanych odnotowało poprawę stanu infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, a przeciwną opinię wyraziły 32 osoby. Nieco mniej respondentów (60) stwierdziło, iż przestrzeń publiczna stała się bardziej estetyczna. Całkiem spore grono mieszkańców (50) uznało, iż w ostatnim czasie zwiększyła się liczba inicjatyw służących kultywowaniu lokalnej tradycji. Mniej niż połowa respondentów odnotowała wzrost liczby wydarzeń kulturalnych (44), pojawienie się nowych form spędzania wolnego czasu (42) czy poprawę stanu zabytków (38).

Warto przyrzeć się opinii badanych w kwestii aktywizacji i kapitału społecznego.

Wykres 9. Ocena zmian dotyczących aktywizacji i kapitału społecznego na obszarze LGD.

Badani mieszkańcy dość negatywnie oceniają zmiany dotyczące aktywizacji i budowania kapitału społecznego na obszarze LGD. 41 spośród 106 ankietowanych stwierdziło, iż w ostatnim czasie mieszkańcy mieli większy wpływ na to, co dzieje się w gminie. Jeszcze mniej, bo 36 respondentów wskazało, że dało się zaobserwować poprawę relacji między mieszkańcami oraz zwiększenie się liczby osób biorących udział w lokalnych warsztatach i/lub szkoleniach.

6. Odpowiedź na wszystkie wskazane pytania badawcze

6.1. Stopień osiągnięcia celu głównego

W oparciu o diagnozę obszaru i przeprowadzone konsultacje społeczne w realizowanej Lokalnej Strategii Rozwoju wyznaczono jeden cel ogólny oraz trzy cele szczegółowe. Założone działania były związane z rozwojem przedsiębiorczości na obszarze LGD, wzmocnieniem kapitału społecznego, kulturowego, historycznego oraz przyrodniczego, a także wzrostem atrakcyjności turystycznej i kulturowej obszaru. Nie ulega wątpliwości, że działania prowadzone na tych polach okazały się sukcesem i w mniejszym czy większym stopniu pozwoliły na osiągnięcie założonych efektów.

Zainteresowanie działaniami przedsiębiorczymi było bardzo duże, a zrealizowane operacje znalazły przełożenie na zmiany gospodarcze obserwowane na obszarze LGD. W analizowanym okresie dało się zaobserwować wzrost aktywności społeczności lokalnej, w tym przede wszystkim kół gospodyń wiejskich i zespołów regionalnych. Pozytywem jest na pewno rejestracja nowych stowarzyszeń. Organizacja festynów służyła natomiast integracji społecznej. W analizowanym okresie dało się zaobserwować wzrost atrakcyjności turystycznej poprzez rozwój infrastruktury turystycznej. Pozytywem są w tym przypadku zbudowane i oznakowane szlaki piesze i rowerowe oraz trasy nordic walking.

Generalnie należy stwierdzić, że projekty realizowane w ramach LSR przyczyniają się do osiągania założonych celów i odpowiadają na potrzeby jakie występują w gminach.

6.2. Ocena wpływu zrealizowanej LSR na kapitał społeczny

Kapitał społeczny rozumiany poprzez istniejące więzi społeczne, integrację, zaufanie, współpracę jest jednym z najważniejszych zasobów, jakie przekładają się na rozwój społeczny, w tym rozwój ekonomiczny. Dzięki wypracowaniu wysokiego poziomu kapitału

społecznego możliwe jest pobudzenie przedsiębiorczości, zmotywowanie do podmiotowego podejścia do spraw lokalnych oraz wzrost zainteresowania lokalną kulturą.

LGD „Razem na Piaskowcu” starała się odgrywać pozytywną rolę w budowaniu kapitału społecznego. Dało się zaobserwować wzrost aktywności mieszkańców, w czym niewątpliwie pomogły organizowane wydarzenia i spotkania. Warto podkreślić, że LGD „Razem na Piaskowcu” stara się aktywizować i integrować różne grupy mieszkańców. W tym aspekcie można wymienić między innymi coroczny przegląd zespołów śpiewaczych w gminie Mierzec, w którym biorą udział głównie starsi ludzie, ale także organizację rajdów dla dzieci. W budowie kapitału społecznego pomogły też inwestycje w infrastrukturę. Rezultatem działań LGD jest między innymi powstanie siłowni zewnętrznych (gmina Mierzec), remont budynku OSP w Ostrożance czy zagospodarowanie wzniesienia Krakowa Góra jako miejsca integracji społeczności lokalnej i rozwoju turystyki. Warto też podkreślić wybudowanie i doposażenie świetlic wiejskich, dających możliwość kultywowania lokalnych tradycji i jednocześnie będących znakomitą bazą dla rozwoju działalności lokalnych stowarzyszeń. W tym aspekcie zwraca uwagę aktywność kół gospodyń wiejskich, które chętnie aplikują po środki w projektach grantowych czy też włączają się w realizowanie imprez i festynów lokalnych. Dało się też zaobserwować wzrost aktywności uczniowskich klubów sportowych, co z pewnością jest dobrą prognozą na przyszły okres programowania.

Realizacja tego rodzaju działań budzi przekonanie, że społeczność lokalna ma wpływ na rozwój obszaru oraz wyznaczanie kierunków tego rozwoju. Operacje mające na celu budowanie kapitału społecznego są z pewnością w dalszym ciągu potrzebne.

6.3. Ocena wpływu zrealizowanej LSR na przedsiębiorczość

Rozwój przedsiębiorczości wśród mieszkańców obszaru działania LGD stanowił jeden z podstawowych celów realizowanej LSR. Można stwierdzić, że środki przeznaczone na zakładanie i rozwój działalności gospodarczej przyczyniły się do wzrostu postaw przedsiębiorczych w społeczności. Dało się zaobserwować poprawę sytuacji na rynku pracy, na co w dużym stopniu wpłynęła sytuacja gospodarcza kraju, ale LGD „Razem na Piaskowcu” niewątpliwie również odegrała pewną rolę. Założone firmy z w ramach finansowania z LGD

w zdecydowanej większości nadal funkcjonują. Zwraca uwagę ich zróżnicowanie i to, iż wypełniały one „lukę” w konkretnych gminach i odpowiadały na realne potrzeby mieszkańców. Z środków powstały więc między innymi gabinet stomatologiczny, usługi kosmetyczne, restauracja, firma zajmująca się czyszczeniem elewacji, gabinet rehabilitacyjny czy profesjonalna siłownia.

Wyznacznikiem zainteresowania działaniami jest fakt, iż w ramach naborów składano więcej wniosków na przedsięwzięcia przedsiębiorcze niż pozwalały na to możliwości wsparcia finansowego. Równie istotnym faktem jest to, że środki pozyskane z bonusów przeznaczano na uruchamianie działalności gospodarczych, co sprawiło, że dzięki LGD powstało znacznie więcej firm niż było to zakładane. Pozytywem określić należy także działania szkoleniowe prowadzone w ramach projektu współpracy „Kreator przedsiębiorczości”.

6.4. Ocena wpływu zrealizowanej LSR na turystykę i dziedzictwo kulturowe obszaru

LGD „Razem na Piaskowcu” przyczyniła się do wzrostu atrakcyjności turystycznej obszaru. W ramach realizowanych projektów współpracy wyznaczono i oznakowano szlaki rowerowe oraz ścieżki nordic walking. Warto również podkreślić, że LGD prowadziła promocję turystyczną obszaru podczas targów i imprez lokalnych (targi „Agrotravel” w Kielcach). Dzięki inicjatywie LGD wpisano na listę wojewódzką 9 nowych produktów regionalnych i lokalnych. Ważnym aspektem było powstawanie małej infrastruktury rekreacyjnej w postaci siłowni zewnętrznych, placów zabaw dla dzieci przy obiektach zabytkowych. Spośród większych przedsięwzięć warto zwrócić uwagę na budowę parkingu przy stacji PKP w Szydłowcu, na którym osoby odwiedzające obszar LGD mogą zostawić samochód. Wydawane są wydawnictwa promujące obszar LGD, a na organizowanych imprezach i festynach prowadzi się promocję obszaru oraz zarejestrowanych produktów lokalnych.

W ramach działań z zakresu dziedzictwa kulturowego również udało się przeprowadzić kilka operacji. Pozytywem jest na pewno wybudowanie sceny widowiskowej, pozwalającej na działania związane z krzewieniem kultury i dziedzictwa kulturowego na

obszarze LGD. W ramach działań promocyjnych zrealizowano film o miejscach historycznych oraz wydano wydawnictwo promujące. Istotnym aspektem były też organizowane wystawy, warsztaty oraz imprezy krzewiące kulturę. Dużym powodzeniem cieszyła się publikacja „Szydłowieckie smaki” promująca lokalne produkty. Z środków LGD w stroje i instrumenty wyposażono zespoły dziecięce Radosne nutki z Mirowa, Niedźwiadki z Kierza Niedźwiedziego, Borki z Borkowic kultywujące lokalne tradycje ludowe.

6.5. Ocena zrealizowanych operacji pod kątem realizacji potrzeb grup defaworyzowanych zdefiniowanych w LSR

Do grup defaworyzowanych w realizowanej Lokalnej Strategii Rozwoju zaliczono osoby młode do 35 roku życia, osoby bezrobotne, osoby bez doświadczenia zawodowego i o niskich kwalifikacjach, osoby w wieku 55+. Wybór grup defaworyzowanych odpowiadał niewątpliwie na ówczesne problemy występujące na obszarze LGD. Niejednokrotnie przynależność do grupy defaworyzowanej sprawiała, że udawało się uzyskać odpowiednią liczbę punktów i tym samym „wyprzedzić” konkurencyjne wnioski. Samo udzielone wsparcie należy jednak ocenić jak najbardziej pozytywnie.

W kontekście działań dla grup defaworyzowanych, warty podkreślenia jest fakt, iż sytuacja społeczno-gospodarcza na przestrzeni ostatnich lat się zmieniła. Problemem aktualnie nie jest już brak pracy, ale raczej brak ludzi chętnych do pracy. Przy planowaniu kolejnej LSR niezbędne jest niewątpliwie pochylenie się nad tym zagadnieniem i wybór nowych grup defaworyzowanych.

6.6. Innowacyjność

Innowacyjność była bardzo istotnym aspektem dla LGD „Razem na Piaskowcu”. Podejście innowacyjne w ramach realizowanych przedsięwzięć realizowanych w ramach LSR określone zostało wielowymiarowo. Innowacyjność opisana w LSR polega na poszukiwaniu nowych pomysłów na rozwiązywanie problemów na obszarach wiejskich. Jest to proces

polegający na przekształcaniu istniejących możliwości w nowe cele oraz ich praktyczne zastosowanie. W rezultacie innowacyjność w odniesieniu do operacji przewidzianych w LSR oznacza:

- dla operacji z zakresu podejmowania oraz rozwoju przedsiębiorczości: wprowadzenie nowego produktu, usługi, procesu, metody marketingowej, modelu organizacyjnego. Udowodnienie innowacyjności leży po stronie wnioskodawcy i wynikać ma z jego oświadczenia i opisu).
- dla operacji z zakresu inwestycji: niestandardowe lub pro-ekologiczne rozwiązania konstrukcyjne, technologiczne, architektoniczne lub/i partycypacyjne wykorzystanie powstałej infrastruktury (współpraca międzysektorowa służąca realizacji celów inwestycji, wykorzystanie potencjału obiektu). Udowodnienie innowacyjności leży po stronie wnioskodawcy i wynikać ma z opisu projektu inwestycji; oceniany jest brak lub istnienie innowacyjności;
- dla projektów grantowych: niestandardowe wykorzystanie w ramach operacji lokalnych zasobów (przyrodniczych, kulturalnych, społecznych itp.), a zwłaszcza pozytywny wpływ na ochronę środowiska lub przeciwdziałanie zmianom klimatycznym lub/i nowatorskie podejście w projekcie do wsparcia grup dewaloryzowanych;
- dla operacji z zakresu aktywizacji społecznej, projektów aktywności lokalnej: innowacyjność dotyczy m.in. zastosowania nowych metod współpracy z różnymi grupami społecznymi, na dotarciu do obecnie zamkniętych, nie zainteresowanych współpracą grup społecznych tj. osób pozostających bez pracy, kobiet, osób starszych i niepełnosprawnych. Innowacja dotyczyć powinna zarówno tematyki jak i techniki przeprowadzania szkoleń i warsztatów – dotychczas nie stosowanych w danej gminie/ powiecie. Udowodnienie innowacyjności leży po stronie wnioskodawcy i wynikać ma z opisu; oceniany będzie brak lub istnienie innowacyjności;
- dla operacji własnych: dla operacji własnej dotyczącej aplikacji promującej zasoby LGD innowacyjność ma wynikać ze sposobów przygotowania i działania aplikacji; dla operacji własnej dotyczącej promocji działalności gospodarczej związanej z produktami lokalnymi innowacyjna ma być promocja tychże produktów.

Udowodnienie innowacyjności leży po stronie wnioskodawcy i wynikać ma z opisu projektu; oceniany będzie brak lub istnienie innowacyjności.

Ocena innowacyjności polegała na przyznawaniu punktów od 0 do 5 w zależności od obszaru na którym uzasadniono tę innowacyjność: na obszarze LGD – 5 pkt, na obszarze gminy wychodzącej w skład LGD – 3 pkt, brak innowacyjności – 0 pkt.

Należy podkreślić, że sama definicja terminu w LSR była pojemna i w większości przypadków przyznawano punkt wnioskodawcom. Poprzedzone było to dyskusjami Rady LGD i sprawdzeniem innowacyjności pod kątem jej lokalnego charakteru. Nierzadko kryterium wzbudzało pewne kontrowersje, gdyż wnioskodawcy „naciągali” swoje pomysły. Mimo tego udało się zrealizować sporo operacji będących w mniejszym czy większym stopniu innowacyjnymi. Do przykładowych zaliczyć trzeba: sklep stacjonarny i internetowy ze zdrową żywnością obejmujący zasięgiem cały obszar LGD, założenie portalu internetowego promującego obszar LGD, robotyka, projektowanie i kodowanie – zajęcia dla dzieci, zakup i wynajem szalunków.

6.7. Ocena jakości i przydatności wdrożonych projektów współpracy

LGD „Razem na Piaskowcu” zrealizowała trzy projekty współpracy. Celem pierwszego („Kreator przedsiębiorczości”) był rozwój przedsiębiorczości, drugi („Marsz po zdrowie”) skupiał się na rozwoju turystyki, a trzeci (ROWER+ - Razem Objedziemy Wspólny Europejski Region) dotyczył oznakowania szlaków rowerowych. Wszystkie trzy projekty zasługują na pozytywną ocenę ze względu na wysoki stopień wpisania się w cele LSR, w tym dotyczące rozwoju przedsiębiorczości, infrastruktury turystycznej, ale także integracji mieszkańców. Podkreślić należy fakt, iż spotkały się z bardzo dużym zainteresowaniem.

Przedstawiciele LGD „Razem na Piaskowcu” doskonale zdają sobie sprawę z tego, iż operacje tego rodzaju są dobrą formą współdziałania LGD, wpływającą na rozwój umiejętności współpracy w zakresie ważnych celów dla wszystkich zaangażowanych podmiotów. W przyszłości należałoby utrzymać tę formę współdziałania. Wydaje się, że LGD

dysponuje potencjałem do nawet szerszej, niż miało to miejsce w ocenianym okresie, współpracy z innymi podobnymi do siebie organizacjami.

6.8. Ocena skuteczności i efektywności działalności LGD przy wdrażaniu LSR i animowaniu lokalnych partnerów oraz ocena pracy biura

Funkcjonowanie LGD należy ocenić pozytywnie. Zaangażowanie członków LGD w realizację LSR i w życie partnerstwa jest godne pochwały. W mniejszym czy większym stopniu współdziałają z LGD czy uczestniczą w organizowanych zebraniach. Na pozytywną opinię istotny wpływ ma duża znajomość potrzeb lokalnych społeczności przez pracowników zatrudnionych w biurze. Bez zarzutu prowadzone są zarówno działania animacyjne, aktywizacyjne, jak i promocyjne.

Ankietowani beneficjenci działalność LGD oceniają bardzo dobrze. Zdecydowana większość respondentów korzystała z szerokiego zakresu wsparcia ze strony LGD na etapie składania wniosku. Najczęściej korzystano ze wsparcia polegającego na pozyskaniu informacji o możliwości uzyskania dofinansowania dla projektu, wsparcia w zapoznaniu się z zasadami uzyskania dofinansowania, wsparcia polegającego na wskazaniu prawidłowych wzorów wniosków oraz porad w zakresie wypełniania dokumentów koniecznych do złożenia wniosków. Samo doradztwo ocenione zostało przez badanych beneficjentów bardzo pozytywnie. Dotyczy to etapu składania wniosku, etapu realizacji operacji oraz rozliczania operacji. Warto podkreślić wysokie oceny dotyczące przygotowania merytorycznego doradców LGD.

6.9. Ocena procesu wdrażania

W analizowanym okresie nie stwierdzono sytuacji złego wydatkowania środków czy takiego ich rozdysponowania, by zaistniało zagrożenie niezrealizowania planowanych wskaźników. Procedury naboru, wyboru i realizacji projektów były wystarczająco przejrzyste i przyjazne dla beneficjentów. Podobnie zastosowane kryteria wyboru operacji były

jednoznaczne i nie budziły większych wątpliwości. Pozwalały także na wybór wniosków, które są spójne z celami LSR.

W działaniach komunikacyjnych wykorzystywano z powodzeniem zróżnicowane metody i formy, w tym zarówno nowoczesne narzędzia (strony internetowe i portal społecznościowy Facebook) oraz bardziej tradycyjne (spotkania, ogłoszenia na tablicach informacyjnych). Dzięki temu zwiększała się możliwość dotarcia do zróżnicowanych grup odbiorców.

Warto także zauważyć, że przyjęty system wskaźników pozwalał na zebranie wystarczających informacji o procesie realizacji LSR i jej rezultatach. Stwierdzono trafność doboru wskaźników, a sam system w sposób wiarygodny ustala poziom realizacji strategii i nie ma w tym aspekcie podstaw do wprowadzenia zmian.

6.10. Wartość dodana podejścia LEADER w okresie wdrażania LSR (2015-2023)

Działalność LGD wpływa na poprawę komunikacji pomiędzy różnymi aktorami, budowanie powiązań między nimi i sieciowanie. Sama zasada trójsektorowości pozwala na lepsze kontakty pomiędzy członkami LGD. Dało się zaobserwować dialog między organizacjami pozarządowymi a samorządami. Gminy chętnie oferowały organizacjom pozarządowym pożyczki, co w konsekwencji sprawiło, iż nie było większych problemów z realizacją projektów grantowych. Mieszkańcy współpracowali ze stowarzyszeniami. Nieco gorzej przedstawia się sytuacja w przypadku przedsiębiorców, którzy nie wykazywali się oczekiwaną aktywnością.

Stworzony dzięki wsparciu w ramach LSR potencjał rozwojowy obszaru jest w dostateczny sposób wykorzystywany i promowany. Do pozytywów zaliczyć można między innymi wyremontowane świetlice wiejskie jako miejsce spotkań mieszkańców i organizacji pozarządowych, organizowane rajdy czy zajęcia rekreacyjne. Działania promowane są między innymi w lokalnych mediach, ale i w trakcie imprez czy na stronach internetowych gmin.

Projekty realizowane w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju okazały się spójne ze zidentyfikowanym potencjałem rozwojowym obszaru objętego LSR. Realizacja projektów

przyczyniała się do rozwoju obszaru zarówno w sferze gospodarczej, kulturalnej oraz społecznej. O tym jak dobrze oceniana jest potrzeba funkcjonowania i sama działalność LGD najlepiej świadczy fakt, iż że prawie wszyscy badani beneficjenci nie wykluczyli starań o ponowne wsparcie ze strony LGD w przyszłości.

7. Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje do dokumentu strategicznego na nowy okres programowania

Proces wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju w przypadku LGD „Razem na Piaskowcu” przebiega bardzo sprawnie i wszystko wskazuje na to, iż wszystkie działania zakończą się sukcesem. Do istotnych efektów związanych z realizacją LSR można zaliczyć realizację projektów zarówno infrastrukturalnych, jak i projektów integrujących społeczność lokalną i rozwijających przedsiębiorczość na obszarze działania LGD.

Analiza działań LGD daje możliwość sformułowania następujących rekomendacji:

1. Operacje związane z przedsiębiorczością to duży sukces LGD. W przeprowadzanych naborach kwota złożonych wniosków przewyższała kwotę dostępnych środków. Podejmowano w rezultacie decyzje o przekazywaniu dodatkowych funduszy, zwiększano wskaźniki, ale w żadnym momencie nie pojawiały się obawy co do tego, że LGD nie poradzi sobie z pełnym zrealizowaniem przedsięwzięć dotyczących zakładania i rozwoju działalności gospodarczej. LGD „Razem na Piaskowcu” powinna więc w dalszym ciągu dużą wagę przykładać do operacji polegających na utworzeniu i rozwoju przedsiębiorstw.
2. W ostatnich latach dało się zaobserwować zwiększoną aktywność społeczną mieszkańców regionu oraz chęć sięgania po środki przez organizacje pozarządowe. Niewątpliwie warto kontynuować operacje aktywizacyjne. Pomocne będą na pewno kolejne przedsięwzięcia służące integracji społecznej i wzmacnianiu poczucia jedności i tożsamości, wspieraniu lokalnych liderów i działaczy w organizacjach pozarządowych czy aktywizacji społeczności lokalnej.
3. Realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju przyczyniła się do wzrostu atrakcyjności turystycznej obszaru. Do tej pory zrealizowano wiele projektów w tym zakresie. Należy zauważyć, że sporo kierunków działań pozostaje jednak nadal nie zagospodarowanych. W tym aspekcie warte rozważenie jest wsparcie inicjatyw przyciągających turystów krajowych i zagranicznych (np. promocja kultury żydowskiej, promocja narciarstwa biegowego), ale też postawienie w jeszcze

większym stopniu na działania typowo promocyjne. Pewne perspektywy daje także odkrycie śladów dinozaurów na obszarze, co w najbliższej przyszłości może przynieść nowe możliwości na przyciągnięcie turystów.

4. Grupy defaworyzowane zostały wybrane trafnie i niewątpliwie pomogły ich przedstawicielom. W kolejnym okresie programowania przynależność do grup defaworyzowanych wymaga przedyskutowania. Jednym z proponowanych rozwiązań jest dołączenie do nich kobiet powracających na rynek pracy po urodzeniu dziecka.
5. Zaangażowanie członków LGD w realizację LSR i ogólnie w życie partnerstwa należy ocenić bardzo dobrze. W celu większego zintegrowania, a w rezultacie zaangażowania członków i partnerów wskazane jest organizowanie wspólnych wyjazdów integracyjnych, udział w wystawach promocyjnych i innych wspólnych imprezach wzmacniających wzajemne więzi.
6. W analizowanym okresie sporo problemów przy ocenie wzbudzało kryterium innowacyjności, którego definicja nie była jednoznaczna i rodziła szereg wątpliwości, a dodatkowo wnioskodawcy kryterium „naciągali”. W kolejnym okresie programowania niezbędne będzie dopracowanie tego terminu.
7. Projekty współpracy stanowią dobrą formę kooperacji LGD i wpływają na rozwój umiejętności współdziałania w realizowaniu istotnych celów. Wydaje się niezbędne, aby w przyszłości w dalszym ciągu zwracać uwagę na ten aspekt, a także starać się dobierać do realizowania projektów solidnych i sprawdzonych partnerów. Projekty współpracy w przyszłości powinny przyjmować charakter promocyjny i turystyczny ze względu na istniejące zasoby (walory) przyrodnicze, geologiczne, kulturowe oraz historyczne.
8. W najbliższej przyszłości konieczne jest zwrócenie jeszcze większej uwagi na konsekwencje zmian klimatycznych. Rekomendowanymi rozwiązaniami jest nacisk na wsparcie działań proekologicznych, akcje edukacyjne wśród osób fizycznych czy rozwój prośrodowiskowej przedsiębiorczości.

8. Spis tabel i wykresów

Rysunek 1. Obszar LGD „Razem na Piaskowcu”	13
Tabela 1. Ludność w gminach wchodzących w skład LGD.....	14
Tabela 2. Wskaźniki G dla gmin wchodzących w skład LGD.	15
Tabela 3. Wydatki gmin na 1 mieszkańca w złotychkach.	16
Tabela 4. Gminy wchodzące w skład LGD w porównaniu do średniej województw.	17
Tabela 5. Pracujący w gminach wchodzących w skład LGD.	18
Tabela 6. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w gminach wchodzących w skład LGD.	19
Tabela 7. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym.....	20
Tabela 8 Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. ludności.	20
Tabela 9. Ludność w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym.....	22
Tabela 10. Saldo migracji ogółem w gminach wchodzących w skład LGD.	23
Tabela 11. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności.....	24
Tabela 12. Turystyczne obiekty noclegowe w gminach wchodzących w skład LGD.	25
Tabela 13. Nabory w ramach realizacji LSR przez LGD „Razem na Piaskowcu”	28
Tabela 14. Rzeczowy postęp w realizacji LSR w LGD.....	31
Tabela 15. Finansowy postęp w realizacji LSR.....	32
Tabela 16. Szkolenia członków organów LGD	36
Tabela 17. Szkolenia pracowników LGD.....	38
Tabela 18. Realizacja planu komunikacji przez LGD „Razem na Piaskowcu”	40
Tabela 19. Doradztwo w biurze LGD „Razem na Piaskowcu”	45
Tabela 20. Ocena wsparcia udzielonego beneficjentowi przez LGD na różnych etapach prowadzenia operacji.....	47
Wykres 1. Metody docierania informacji o LGD „Razem na Piaskowcu” do mieszkańców obszaru. ...	41
Wykres 2. Preferowane rodzaje informacji przekazywanych przez LGD.	42
Wykres 3. Metody docierania informacji o naborach w LGD „Razem na Piaskowcu” do beneficjentów.	43

Wykres 4. Ocena beneficjentów na temat stopnia informowania przez LGD o możliwości pozyskania środków.....	44
Wykres 5. Zakres wsparcia udzielonego beneficjentom ze strony LGD na poszczególnych etapach składania wniosku.	46
Wykres 6. Ocena stwierdzeń dotyczących składania i realizowania projektu przy wsparciu LGD „Razem na Piaskowcu”	48
Wykres 7. Ocena zmian dotyczących rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LGD.	49
Wykres 8. Ocena zmian dotyczących kultury i rekreacji na obszarze LGD.....	50
Wykres 9. Ocena zmian dotyczących aktywizacji i kapitału społecznego na obszarze LGD.....	51

9. Aneksy tworzone w toku realizacji badania